

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra české literatury

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Pojetí buddhismu ve Spalovači mrtvol v knižním a filmovém zpracování

The conception of buddhism in Spalovač mrtvol in the novel and in the film adaptation

Vedoucí bakalářské práce: prof. PhDr. Dagmar Mocná, CSc.

Autor bakalářské práce: Šimon Plašil
Na Stráni 1669, Čelákovice 250 88
Specializace v pedagogice (český jazyk – dějepis)
Prezenční studium

Rok dokončení: 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze je identická s její tištěnou podobou.

V Čelákovících dne 4. 4. 2015

.....

Šimon Plašil

Poděkování

Tímto bych chtěl poděkovat vedoucí bakalářské práce prof. Dagmar Mocné za poskytnutí cenných rad, připomínek a doporučení při vedení práce.

Abstrakt

Cílem bakalářské práce je hledání a interpretování buddhistických prvků v díle Ladislava Fuksa *Spalovač mrtvol*. Pracuji především s literární verzí díla, konfrontuji a porovnávám ji však rovněž s filmovým zpracováním. Interpretační důraz kladu na rozbor filosofie hlavní postavy Karla Koprfrkingla, jehož názory, postoje a jednání porovnávám s buddhistickým učením, především s jeho tibetskou variantou. Dále nalézám možnou motivaci pro použití buddhistických prvků, přičemž vycházím jak z životních postojů autora, tak z historického kontextu doby. Rovněž zařazuji dílo do kontextu českých literárních děl s buddhistickou tematikou. V práci uvádím všechny nalezené spojitosti mezi novelou a buddhismem, přičemž pracuji především s těmi, u kterých lze doložit autorův záměr. U všech nalezených prvků interpretuji jejich symbolický význam a především dokládám jejich funkční význam v příběhu.

Klíčova slova

Ladislav Fuks, Spalovač mrtvol, buddhismus, Tibet, symbolika postav, spása, řád, proměna, smrt

Abstract

The aim of the Bachelor's thesis is to find and to interpret the Buddhist elements in the literary work *Spalovač mrtvol* of the author Ladislav Fuks. I work primarily with the novel, but I confront and compare it with the film adaptation. I interpret primarily the philosophy of the main character of Karel Koprofkingl whose opinions, attitudes and behavior I am comparing with Buddhist teachings, especially the Tibetan variant. Furthermore I prove a possible motivation for the use of Buddhist elements. I refer to the life perspective of the author and to the historical context of the time. Also I put the *Spalovač mrtvol* into the context of Czech literary works with Buddhist themes. In my bachelor's thesis I present all founded relations between the novel and Buddhism, but I work primarily with the relations, which can be demonstrated as the author's intention. I interpret the symbolic elements in the novel and I prove their functional significance in the story.

Key word

Ladislav Fuks, buddhism, philosophy, Koprofkingl, Tibet, symbol of characters, salvation, order, transformation, death

Obsah

Úvod.....	7
1. Spalovač mrtvol.....	9
1.1 Knižní zpracování.....	9
1.2 Filmové zpracování.....	10
2. Buddhismus.....	12
2.1 Tibetský buddhismus a tibetská kultura.....	12
2.2 Buddhismus v české literatuře.....	13
2.3 Možné zdroje tibetského buddhismu v díle Spalovač mrtvol.....	14
2.3.1 Kniha o Tibetu.....	15
2.3.2 Nacistická expedice do Tibetu.....	20
2.3.3 Víra Ladislava Fukse.....	21
3. Buddhistické prvky v novele.....	23
3.1 Kopfrkinglova filosofie.....	23
3.1.1 Duše.....	23
3.1.2 Bůh.....	25
3.1.3 Utrpení a násilí.....	25
3.1.4 Kremace a krematorium.....	27
3.1.5 Spása.....	28
3.1.6 Oběť a obětavost.....	29
3.1.7 Řád a zákon.....	31
3.1.8 Smrt.....	32
3.1.9 Ráj a peklo.....	33
3.1.10 Zvířata.....	34
3.1.11 Vyvolení a proměnění.....	35
3.1.12 Modlitba.....	36
3.2 Tibetština a tibetská kultura.....	37
3.3 Buddhistická symbolika.....	38
3.3.1 Barvy.....	38
3.3.2 Svastika.....	38
3.3.3 Gong.....	40
3.3.4 Jména.....	40
3.3.5 Morfium.....	40
3.3.6 Zrcadla.....	41
4. Rozdíly mezi knižní a filmovou verzí.....	43
4.1 Morbidita.....	44
4.2 Sexualita.....	45
5. Závěr.....	47
6. Literatura.....	49
Přílohy.....	53

Úvod

Úkolem bakalářské práce je vyhledat, analyzovat a interpretovat buddhistické prvky ve *Spalovači mrtvol*, a to jak v knižním vydání, tak ve filmové adaptaci. Téma jsem zvolil z toho důvodu, že buddhismus je v novele významným prvkem, jenž byl v dosavadních pracích spíše opomíjen. Jeho rozbor je však pro pochopení filosofie a motivace jednání hlavní postavy – podle mého názoru – klíčový. S tím také souvisí porozumění dílu jako celku.

V první kapitole uvádím ve dvou podkapitolách základní informace o novele a o filmovém zpracování díla. Věnuji se základní charakteristice díla, ohlasu a recepci, v případě filmového zpracování rovněž i jeho historii.

V druhé kapitole uvádím informace o buddhismu. První podkapitola se zaměřuje především na rozdíly mezi jednotlivými buddhistickými směry, včetně tibetského buddhismu, který má pro rozbor knihy největší význam. V druhé podkapitole zasazují *Spalovače mrtvol* do kontextu jiných českých literárních děl s buddhistickými prvky. Blíže se věnuji dílům *Zbabělci* Josefa Škvoreckého, *Noc s Hamletem* Vladimíra Holana a *Studené slunce* Jiřího Muchy. V poslední podkapitole vyhledávám možné zdroje buddhismu v díle. Uvádím historické okolnosti, které mohly dílo z filosofického i historického hlediska ovlivnit, a to jak události z období vydání novely, tak z období, kdy se fikční příběh odehrává. Zabývám se rovněž otázkou, zda „žlutá kniha o Tibetu“, kterou Kopfrkingl četl, má svou reálnou předlohu. Zvláštní důraz kladu na analýzu víry Ladislava Fukse.

Třetí kapitola je pro bakalářskou práci klíčová, neboť se zaměřuje na popis, výklad a interpretaci buddhistických prvků v díle. V první podkapitole se zaměřuji na popis a výklad filosofie hlavní postavy, a to z důrazem na chápání pojmů duše, Bůh, utrpení, násilí, kremace, spása, oběť, řád, smrt a vyvolení. Kopfrkinglovo pojetí těchto skutečností srovnávám jednak s učením buddhismu, jednak s křesťanstvím a nacistickou rasovou ideologií, přičemž upozorňuji na rozdíly či spojitosti mezi nimi. Filosofii literární postavy srovnávám také s filosofií autora díla. Činím tak ovšem okrajově, protože Ladislav Fuks většinu svého autobiografického materiálu, ze kterého bychom mohli vycházet, zničil. V druhé podkapitole se věnuji překladu tibetských pojmů a slov, zaměřuji se na jejich formu a význam. V poslední podkapitole vyhledávám buddhistické symboly, jež nemají přímou souvislost s filosofií hlavní postavy. Především se věnuji symbolům barev,

svastiky, gongu, výkladům jmen, morfiu a fenoménu zrcadel. U všech nalezených podobností interpretuji jejich motivaci a především funkčnost v díle.

Ve čtvrté kapitole se věnuji rozdílům mezi knižní a filmovou verzí. Nevypisuji zcela nové rozборы filmové verze, jako v předcházející kapitole, zaměřuji se pouze na odchylky od knižní verze, interpretuji jejich význam a vyhledávám jejich motivaci. Nejdůležitějšími tématy, jimiž se filmová verze od knižní liší, jsou morbidita a sexualita.

V páté kapitole shrnuji poznatky z práce. Cílem práce je ukázat, do jaké míry si Kopfrkingl svou životní filosofii přizpůsobil, jakou to mělo motivaci a funkci, a konečně – jaký význam má buddhistická filosofie v díle.

Ve své práci odkazuji na tři hlavní primární prameny – novela *Spalovač mrtvol* vydaná nakladatelstvím Academia, autorovy paměti doplněné intermezzy Jiřího Tušila *Moje zrcadlo a co bylo za zrcadlem* v druhém, upraveném vydání a román *Mipam, lama s Paterou moudrostí*, jehož autoři jsou Alexandry David-Néelová a Albert Arthur Yongden. Rovněž odkazuji na dobové články z novin.

Mezi sekundární prameny, na které odkazuji, patří především odborné literární publikace a články z odborných časopisů. V práci odkazuji na literární interpretaci A. Kovalčíka nazvanou výstižně *Tvář a maska*, a na časopisecké studie a články F. Bráblíka (*Pravděpodobné zdroje Spalovače mrtvol*) z filmového sborníku historického, D. Kořínkové (*Motivická výstavba Fuksova Spalovače mrtvol*) z časopisu *Česká literatura*, M. Pohorského (*Úzkostný sen Ladislava Fukse o panu Kopfrkinglovi*) z dobového časopisu *Impuls* z roku 1967 a z literární kritiky M. Suchomela (*Co zbylo z recenzenta*). Dále odkazuji na monografii o životě a díle Ladislava Fukse od literárního historika Erika Gilka nazvanou *Ladislav Fuks, vítěz i poražený*. Také čerpám informace z knihy J. Poláčka *Příběh spalovače mrtvol – dvojportrét Ladislava Fukse*, která je na rozhraní pramenu a odborné literatury, neboť je složena z vlastního badatelského úsilí i rozhovorů s přáteli Ladislava Fukse.

Za hlavní zdroj informací o buddhismu jsem zvolil publikace Egona Bondyho *Indická filosofie a Buddha*, dále cestopis Alexandry David-Néelové *Mystikové a mágové Tibetu*. Při studiu buddhistické tematiky jsem též vycházel z knih R. Beera *Symboly tibetského buddhismu*, V. Miltnera *Malá encyklopedie buddhismu* a H. W. Schumanna *Svět buddhistických symbolů*. Tibetské výrazy v novele jsem překládal podle slovníku z historiografické knihy *Dějiny Tibetu* autora Žagabpa Cipöna Wangšhunga. Rovněž odkazuji na články z odborných časopisů *Nový orient* a *Tibetské listy*.

1. Spalovač mrtvol

Spalovač mrtvol je společný název jak pro původní novelu Ladislava Fukse z roku 1967, tak pro filmové zpracování z roku 1968. Přestože jde o dvě samostatná umělecká díla, existuje mezi nimi od počátku silnější vztah nežli pouze tematický, neboť „bylo známo, že podle vznikajícího textu se bude natáčet stejnojmenný film Juraje Herze“.¹

Dalším spojujícím prvkem je osobnost autora Ladislava Fukse, který je nejen jediným autorem novely, nýbrž i spoluautor scénáře filmového zpracování.

1.1 Knižní zpracování

Spalovač mrtvol je novela s psychologickými, hororovými a groteskními prvky Ladislava Fukse z roku 1967. Skládá se z patnácti číslovaných kapitol. Děj je časoprostorově zasazen do Československa, časově od počátku mnichovské krize až po druhou světovou válku. Prostředí, kde se scény odehrávají, se mohou rozdělit do tří hlavních kategorií²: domácnost hlavní postavy, pražské krematorium a ostatní expozice, mezi které patří zoologická zahrada, restaurace U Hroznýše, panoptikum voskových figurín, pražské Casino, boxový zápas či peřínská rozhledna. Mimo závěrečné scény lze z textu usoudit, že se vše odehrává v Praze.

Hlavní postavou je pracovník pražského krematoria ve Strašnicích³ Karel Kopfrkingl, nepříliš inteligentní, romanticky založený muž, který má vlastní, ovšem eklekticky přizpůsobenou životní filosofii. Jeho vášní je práce v krematoriu, vyzdobování bytu dekorativními prvky a neustálá četba knihy o Tibetu. Členy jeho rodiny je žena je Marie, kterou však přezdívá Lakmé, dcera Zina, syn Milivoj a kočka Čarokrásná. Kopfrkingl v příběhu vystupuje jako aktivní prvek, kdežto ostatní členové domácnosti mají roli pasivní, mnohem přesněji a výstižněji trpící. Další aktivní postavou v díle je Wilhelm Rainke, člen Sudetoněmecké strany a fanatický nacista, jenž svou manipulativní hrou zcela ovládne svého dávného přítele Kopfrkingla. Mezi významnější vedlejší postavy patří doktor Bettelheim a pracovníci krematoria, z nichž nejvýraznější je morfinista Fenek. Dále se v příběhu objevuje neustále hádající se manželská dvojice. Emocionálně labilní žena, která v každé scéně pojmenovává či poukazuje na skryté zlo a nebezpečí, je vždy vyhnána svým rozzlobeným mužem ze scény.

1 GILK, Erik: *Vítěz i poražený*. Brno: Host, 2013, s. 61.

2 Tamtéž, s. 67.

3 FRIEDMANN, Pierre Pe'er: *Praha pana Kopfrkingla. Krematorium Strašnice* [online]. [cit. 29.1.2015]. Dostupné z: <http://www.makropulos.net/kopfrkingl/?page_id=309>

Vyprávění je chronologické a probíhá v er-formě. Původně však byl příběh vyprávěn ich-formou, což literární vědec Erik Gilk usuzuje podle Fuksovy připravované prózy z roku 1965: „Časopisecky text má název *Týnský žebrák* a z podtitulu ‚X. kapitola z novely *Spalovač mrtvol*‘ je zřejmé, že nešlo o povídku či přípravný, relativně samostatný text, k čemuž by mohla odkazovat samotná existence titulu.“⁴ Změnu k er-formě Erik Gilk vysvětluje tím, že by jinak Kopfrkinglův přerod k nacismu byl příliš rychlý a „otevřeně předjímaná brutální pointa by tím notně ztratila na své překvapivosti“.⁵

Jazyk díla je psán převážně spisovnou češtinou, přičemž její nejdominantnější vrstvou je neutrální slovní zásoba. Citově zabarvená slova se objevují především v jazyce Kopfrkingla. Nespisovný jazyk se objevuje zcela výjimečně, a to v hovorech neustále se hádající manželské dvojice. V díle se dále vyskytují germanismy a ojedinele i lidová tibetština. Jazykový důraz je kladen na metafory a symboliku spjaté především se jmény postav.

Přívlastek psychologický je pro dílo velmi specifický, neboť žádná postava není psychologicky vykreslena. Vypravěč nedává nahlédnout do vnitřního já postav, proto lze veškerou psychologii pouze rekonstruovat z rozhovorů, náznaků, skrytých symbolů a konkrétních činů.

1.2 Filmové zpracování

V letech 1967–1968 byl *Spalovač mrtvol* zfilmován režisérem Jurajem Herzem, jenž se s Ladislavem Fuksem spolupracoval na scénáři. Kameramanem byl Stanislav Milota, který využíval efektu rybího oka a především prosadil, že film byl točen v černobílém provedení (J. Herz původně chtěl film barevný). Obsazení rolí bylo také předmětem diskusí. Přestože si Ladislav Fuks původně představoval v hlavní roli herce Josefa Kemra, nechal se nakonec přesvědčit, aby Karla Kopfrkingla ztvárnil Rudolf Hrušínský.⁶ Jeho ženu Marii zahrála Vlasta Chramostová. Točilo se celkově ve třech krematoriích, v Praze, Plzni a Pardubicích, z nichž posledně jmenované bylo využito především pro svůj působivý exteriér, neboť bylo realizováno ve stylu art deco architektem Pavlem Janákem. Film *Spalovač mrtvol* se také řadí k tzv. Československé nové vlně.

Film měl původně jiné zakončení, při nichž byly použity záběry z okupace roku

4 GILK, Erik: *Vítěz i poražený*. s. 65.

5 Tamtéž, s. 67.

6 POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. Praha: nakl. Plus 2013. s. 158.

1968 ze strany vojsk Varšavské smlouvy. Ten však musel být vystřižen a zřejmě se i zničil.⁷ Kameraman Stanislav Milota na kameru ze *Spalovače mrtvol* zachytil dění okupace, za což byl později vyšetřován Stb.⁸ To zřejmě později přispělo k zákazu promítání filmu.

Film se dočkal velkého úspěchu doma i v zahraničí. Československo ho oficiálně navrhlo na 42. ročník udílení cen Akademie v kategorii Nejlepší cizojazyčný film.⁹ Nakonec nebyl nominován, ale na Katalánském mezinárodním festivalu roku 1972 zvítězil jako nejlepší film a Rudolf Hrušínský v roli Kopfrkingla získal ocenění v kategorii nejlepší herec.¹⁰ Přestože film získal kladné ohlasy ze strany diváků i kritiků, byl na rozdíl od své knižní verze krátce po premiéře zakázán a uložen do trezoru: „Po roce 1969, v období normalizace, se pak film ocitl v kinech jen sporadicky. Byl promítán posluchačům FAMU jaksi studijně, prý někdy v některém z filmových klubů.“¹¹ Film však nezapadl v zapomnění zcela, neboť jak Fuks dále uvádí, byl 24. září 1983 soukromě promítán v rodině Barešových: „Mezi diváky byl i tehdejší kulturní atašé italský, tiskový přidělenec velvyslanectví USA a řada nám blízkých známých osobností dalších, například i kulturní atašé francouzský a někteří umělci, zvláště malíři, dokonce Cyril Bouda.“¹² Znovu byl uveden na filmová plátna až roku 1990: „Na rozdíl od mnoha jiných trezorových filmů *Spalovač mrtvol* nezmizel ze všech odborných publikací, dokonce byl chválen za ukázkou „obludnosti nacismu, ochotně využívajícího služeb psychicky narušených jedinců“. Samotný film byl však z distribuce pro jistotu stažen a do kin se vrací teprve nyní.“¹³

7 POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. s. 158.

8 POLÁČEK, Jan: op. cit., s. 158.

9 Databáze IMDb. Informace o filmu *Spalovač mrtvol* [online]. [cit. 27.10.2013]. Dostupné z: <http://www.imdb.com/title/tt0063633/>

10 Databáze IMDb. Katalánský mezinárodní filmový festival 1972 [online]. [cit. 27.10.2013]. Dostupné z: <http://www.imdb.com/event/ev0000155/1972>

11 FUKS, Ladislav. TUŠL, Jiří: *Moje zrcadlo a co bylo za zrcadlem*. s. 162.

12 Tamtéž, s. 162–163.

13 BIČÍKOVÁ, Magdaléna: Vášeň pro pana Kopfrkingla. *Právo*. 1990, 3. 10.

2. Buddhismus

Buddhismus je orientální nábožensko-filosofické učení pocházející z Indie. Zakladatelem byl indický šlechtic Siddhárta Gautama žijící v pátém století před naším letopočtem. Název Buddhismus pochází ze slova Buddha, které znamená osvícený. Učení tudíž směřuje k osvícení člověka, ukončení koloběhu zrození a vyhasnutí života v nirváně. Buddhismus však není jednotným systémem, dělí se na tři hlavní směry – hínajána, máhajána a vardžajána.

Hínajána je praktikovaná v jihovýchodní Asii, především v Barmě, Kambodži, Thajsku, Srí Lance a dalších zemích. Učí, že spásu musí každý hledat sám u sebe. Nejdůležitější školou je Théraváda, jejíž učení je považováno za nejbližší učení Buddha.

Máhajána je rozšířená v severní Asii, v Tibetu, Číně a Koreji. Jednak učí, že o spásu musí každý usilovat sám, jednak také doporučuje podporovat druhé při cestě k osvícení.

Vardžajána je buddhistický směr v Tibetu. Je velmi ovlivněna mystikou, využívají se zde mantry. V Tibetu byla ovlivněna domácím animistickým náboženstvím Bön. Tibetskému buddhismu se někdy přezdívá lamaismus, protože stoupenci tohoto směru věří v převtělování duchovních – lámů.¹⁴ Samotní Tibetané však označení lamaismus odmítají jako hanlivý a urážející název.¹⁵ Osvícení (tibetsky Bodhisattwa) se dobrovolně zřeknou vstupu do nirvány, aby mohli pomáhat druhým, tudíž se rodí znovu do té doby, dokud neosvobodí všechny bytosti.¹⁶

V bakalářské práci budu pracovat s obecnými buddhistickými tezemi, přičemž budu klást důraz především na směr vardžajána, protože ústřední knihou, ze které Kopfrkingl čerpá informace, je cestopis o Tibetu. Zároveň budu v práci upozorňovat na rozdíly mezi různými směry, pokud mohou mít vliv na odlišnou interpretaci uvažování Kopfrkingla.

2.1 Tibetský buddhismus a tibetská kultura

Tibetský buddhismus se dělí na hlavní čtyři směry: Ňingmapa, Kagjüpa, Sakjapa a Gelugpa. Nejmladší proud Gelugpa vznikla ve 14. století a převzala od Kagjüpy princip převtělování duchovních učitelů, lámů. Nejvyšší postavou je dalajláma, který je (byl) duchovním a zároveň světským vládcem Tibetu.¹⁷ Sídlil ve městě Lhasa, v paláci Potála.

14 Alexandra DAVID-NEELOVÁ: *Mystikové a mágové Tibetu*. Praha: ELFA 1998, s. 51.

15 HALE, Christopher: *Himmlerova křížová výprava*. Praha: Columbus 2005. s. 16.

16 SCHUMANN, Hans Wolfgang: *Svět buddhistických obrazů*. Praha: Academia 2008. s. 25.

17 Karma Dendrub Dorže: *Buddhismus* [online]. [cit. 18.11.2013]. Dostupné z:

<<http://www.buddhismus.cz/skoly-tibetskeho-buddhismu.html>>

2.2 Buddhismus v české literatuře

Ladislav Fuks nebyl prvním autorem, který v české literatuře užil prvků či úvah spjatých s buddhismem. *Spalovač mrtvol* je však prvním českým literárním dílem, ve kterém buddhistická filosofie hraje podstatnou úlohu. Před vydáním *Spalovače mrtvol* byly buddhistické prvky použity v dílech *Noc s Hamletem* (Vladimír Holan), *Zbabělci* (Josef Škvorecký), *Studené slunce* (Jiří Mucha) či *Případ Zlatého Buddha* (Josef Nesvadba). Obecněji indickými tématy se inspirovali již v 19. století čeští spisovatelé Jan Neruda, Svatopluk Čech či Jaroslav Vrchlický.¹⁸

Buddhistická tematika vyskytující se v díle Josefa Škvoreckého *Zbabělci* je zcela minimální. Týká se pojmenování: „Benno byl jen v plavkách, břicho mu z nich přetévalo a měl ženská ňadra jako Buddha.“¹⁹ Dále je zmíněna socha Buddha: „Zastavila se u stolku a sebrala s něho malou figurku Buddha a otáčela jí v prstech. [...] Irena postavila Buddhu na stůl a šla, dál.“²⁰

Další buddhistické prvky jsou v básni Vladimíra Holana *Noc s Hamletem*, napsané v letech 1949–1956, roku 1962 přepracované a vydané o dva roky později. Mimo zmínky o buddhismu se setkáváme i s Tibetem a tibetštinou: „Ale on se neurazil a řekl: „Pö-Pa!“ // Co? Pravím, a on odvětil: // „To si tak říkají Tibetané!“²¹ [...] kdesi osvětlené okno šilhá, // blbě žlutým oknem v síru buddhismu“²²

V knize Jiřího Muchy *Studené slunce*, napsané roku 1951 a vydané 1968 se vyskytují zmínky o buddhismu. Na rozdíl od výše zmíněných děl se zde neobjevují pouze ojedinělé prvky, ale konkrétní úvahy o buddhistické filosofii, zamyšlení o utrpení.

„Četl jsem množství náboženských spisů, zahloubával jsem se do křesťanské mystiky, do védské filosofie, do buddhismu, a dokonce i do knih o magii. [...] Buddha, i když reagoval na lidský osud negativně, došel ze všech nejdál. Nejlépe, jak se zbavit utrpení, je neexistovat. [...] Na Buddhovi mne tehdy upoutalo jeho náboženství bez boha, které mi asi pomohlo vyřešit si tuhle otázku. Začal jsem si představovat život jako velkou křivuli, kde se destiluje hmota a odkud odkapává myšlenka. Ta lidská myšlenka mi pak naplňovala prostor namísto boha.“²³

Případ zlatého Buddha byl vydán roku 1960. Roku 1973 byla kniha zfilmovaná režisérem Dušanem Kleinem pod názvem *Tajemství zlatého Buddha*. Zajímavé ovšem je, že scénář k filmu napsal Ladislav Fuks.

18 VOŇKOVÁ, Pavla: *Počátky šíření buddhismu na našem území* [online]. Pardubice, 2010. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. [cit. 10.7.2013]. s. 31.

19 ŠKVORECKÝ, Josef: *Zbabělci*. Třetí vydání. Praha: Československý spisovatel 1966. s. 218.

20 Tamtéž, s. 333.

21 HOLAN, Vladimír. *Noc s Hamletem*. Dokořán 2004. s. 18.

22 Tamtéž, s. 63.

23 MUCHA, Jiří: *Studené slunce*. s. 39.

2.3 Možné zdroje tibetského buddhismu v díle Spalovač mrtvol

Na západě se k buddhismu částečně hlásila generace beatníků. Buddhismus (zřejmě nejvíce zen-buddhismus a tibetský buddhismus) dále zpopularizovalo hnutí hippies a kapely jako The Beatles. Ve východním bloku, včetně Československa, byl tento vliv z politických důvodů omezen. V šedesátých letech však alespoň minimální vliv těchto hnutí můžeme spatřit i u nás – v souvislosti s Československem můžeme poukázat na rok 1965, když se beatník Allen Ginsberg stal v Praze králem majáles.

Tibet v předválečném Československu studoval indolog Vincenc Lesný, z neakademického prostředí se tomuto tématu věnovali kupř. cestovatel Josef Kořenský a spisovatel Gustav Meyrink,²⁴ který se o Tibetu a buddhismu zmiňuje v díle *Zelená tvář*. Dalším významným propagátorem tibetského buddhismu byl fotograf František Drtikol, jenž z němčiny přeložil *Tibetskou knihu mrtvých* – významný pramen duchovního poznání – a následně ji vydal roku 1938.²⁵ V poválečném období se Tibetu a povědomí o něm věnoval akademik Josef Kolmaš.²⁶ V padesátých letech natočil režisér Vladimír Sís spolu s Josefem Vanišem reportáž *Cesta do Tibetu*.²⁷ Mimo film vydaný roku 1955 vydali o čtyři roky později i knihu *Země zastaveného času*. Ke konci padesátých let se do Tibetu dostal tibetolog Pavel Poucha, jenž své dojmy vyjádřil v cestopise *Do nitra Asie*. V samotném Československu se roku 1956 „v Praze konala výstava *Skrytý Tibet*.“²⁸ Vlivným propagátorem byl také rakouský horolezec Heinrich Harrer a jeho autobiografická kniha *Sedm let v Tibetu* z roku 1953. Český překlad vyšel v Československu až v sedmdesátých letech, avšak originály v němčině (hypoteticky) mohly být dostupné i u nás.

Zřejmě nejdramatičtější okolností, kvůli níž se Tibet stal celosvětově známou zemí, bylo národní povstání v březnu roku 1959, které bylo nakonec krvavě potlačeno čínskou lidovou armádou. Bez ohledu na ideologické zabarvení byl o této události informován i československý občan, a to poměrně často a důkladně: „Od března do června roku 1959 vycházel o událostech v Tibetu obsáhlejší článek v Rudém právu průměrně každý třetí den.“²⁹ Tibet tudíž nebyl v době, kdy byl napsán *Spalovač mrtvol*, pro československého občana zcela neznámou zemí (nebo alespoň neznámým pojmem), ovšem jisté je, že přesto

24 JANDÁČEK, Petr: Pan Kopfrkingl a žlutá kniha o Tibetu. *Nový Orient* 65. 2010, č. 4. s. 55.

25 ROZEHNALOVÁ, Jana: Západ a Tibet V: Tibetský buddhismus v českém prostředí před rokem 1989. *Tibetské listy* [online]. Praha: Lungta, 2004, roč. 9, č. 26. [cit. 20. 12. 2013]. Dostupné z: <<http://www.tibinfo.cz/clanek.php?id=490>>

26 Tamtéž.

27 *Cesta vede do Tibetu* [online]. Česko-Slovenská filmová databáze. [cit. 24. 11. 2013]. Dostupné z: <<http://www.csfd.cz/film/229473-cesta-vede-do-tibetu/>>

28 JANDÁČEK, Petr: op. cit. s. 55.

29 ROZEHNALOVÁ, Jana: op. cit. *Tibetské listy* [online]. [cit. 20. 12. 2013]. Dostupné z: <<http://www.tibinfo.cz/clanek.php?id=490>>

mohl působit svou vzdálenou kulturou dojmem exotičnosti a tajemna.

2.3.1 Kniha o Tibetu

Jediný zdroj buddhismu zmíněný v novele *Spalovač mrtvol* je blíže nespecifikovaná kniha francouzské spisovatelky Alexandry David-Neélové. V Československu před druhou světovou válkou vyšly v českém jazyce (Kopfrkingl měl jen české knihy) její čtyři díla: *O žebrácké holi do svatého města (cesta Pařížanky do Lhasy)* (r. 1931), *Mystikové a mágové v Tibetě* (r. 1934), *Mipam, lama s Paterou Moudrostí* (r. 1937, i. e. 1936) a *V zemi lupičů-kavalírů: Horní Tibet: první cesta Pařížanky do Lhasy* (1937).³⁰ Pokud tedy Kopfrkingl četl knihu o Tibetu od této autorky před druhou světovou válkou, muselo jít o některý z výše uvedených titulů. Úvahu o existenci skutečné „knihy o Tibetu“ podporuje svědectví Jiřího Tušla, dle kterého Ladislav Fuks „doslova a úzkostlivě lpěl na přesnosti reálií, do nichž své příběhy zasazoval“.³¹

Otázkou existence skutečné knihy o Tibetu se již zabýval Petr Jandáček v časopise *Nový Orient*.³² V článku označil jako možnou knihu dílo *Mipam, lama s Paterou Moudrostí* (dále jen „román *Mipam*“) ovšem pouze v jedné větě: „Oslovení „kušo“ se často objevuje právě v románu *Mipam*, který je asi nejrozšířenějším (a nejzdařilejším) dílem David-Neelové.“³³ Dále tuto myšlenku nerozvíjí a naopak shrnuje práci otevřeným závěrem: „Žlutá kniha pana Kopfrkingla je asi více esencí tajemné atmosféry Tibetu, čerpanou převážně z knih Alexandry David-Neélové, než konkrétním literárním dílem.“³⁴

Z obsahového hlediska jsou více nežli izolovaná slova cenné myšlenky, příběhy a pasáže, které mají ze „žluté knihy o Tibetu“ pocházet. Kopfrkingl je často parafrázuje, což komplikuje určení skutečné knihy. I přes tyto nedostatky jsme však komparativní metodou dospěli k přesvědčení, že knihou o Tibetu je skutečně román *Mipam, lama s Paterou Moudrostí*, čímž potvrzují správnost prvotní Jandáčkovy úvahy. Svá tvrzení dokládáme v následujících odstavcích:

Významným dokladem je Kopfrkinglova řeč, o které mimo jiné sám uvádí, že pochází z knihy od David-Neélové: „Nebe se otevřelo, nad námi jsou nekonečné hvězdy.

30 *Databáze Národní knihovny ČR* [online]. [cit. 8. 3. 2014]. Výsledky dotazu: David-Neel, Alexandra. Dostupné z:

<http://aleph.nkp.cz/F/H2B4HLBFTX2A7E6UMTE4TPCSXQLTAD88ANDYN88INI8M444TMQ-59651?func=short-sort&set_number=013745&sort_option=01---A03---A>

31 POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. s. 219.

32 JANDÁČEK, Petr: Pan Kopfrkingl a žlutá kniha o Tibetu. *Nový Orient* 65. 2010, č. 4. s. 54–56.

33 Tamtéž, s. 55.

34 Tamtéž.

Lags so. Jak jsem to léta čítal v knize David-Neelové, v knize o Tibetu,³⁵ Kopfrkingl odkazuje na hvězdné nebe i v jiných pasážích: „Máme, nadoblačná, otevřený svět. Je nám otevřeno nebe,“, ukázal a pohlédl na strop, jako by upozorňoval na hvězdy,“³⁶

V románu *Mipam* se slovo hvězda vyskytuje celkem šestkrát, nikdy však v doslovném znění, jaké uváděl Kopfrkingl. Nicméně ve třech případech lze spatřit významovou podobnost: „Když sedlal Tinglé na Tsenduově dvoře oba koně, vál slabý, ale ostrý vítr a **nebe bylo jasné, plné hvězd.**“³⁷ „Byly to **jasné noci, osvětlené féerií hvězd,** měsíční noci, kdy pustiny, zalité modrou září, ožívují tajemnými stíny.“³⁸ „Počasí bylo jasné, **nebe plné hvězd,** cesty suché.“³⁹

Dalším dokladem jsou opakující se zmínky o leopardovi. Je zajímavé, že se leopard objevuje jak na začátku díla *Spalovač mrtvol*, kdy ho Kopfrkinglova rodina pozoruje v zoo, tak na začátku románu *Mipam*, kdy se naopak leopard dívá na okno domu, ve kterém se právě narodil Mipam.⁴⁰ Daleko významnější je však Kopfrkinglovo vyprávění o leopardovi:

„V naší krásné knize o Tibetu je o tom jedna krásná pasáž. Pasáž, jak se hoch střetl v džungli tváří v tvář s leopardem. Večer potmě ulehl hoch do křoví, a když se ráno probudil, viděl leoparda, který ležel pár kroků od něho. Hleděli na sebe a leopard chlapci neublížil. Později se z toho chlapce stal mnich a nakonec dalajláma.“⁴¹

Vyprávění o chlapci s leopardem je jedinečným literárním dokladem, protože především díky této citaci lze jednoznačně určit, že Kopfrkingl čerpal z románu *Mipam*:

„Když se probudil, spatřil zvláštní světlo, nazlátější, jak se mu zdálo, než svit všedních jiter: jeho stejnoměrná záře zalévala pod listnatými stromy místa, která by vlastně měla zůstat ve stínu. Na několik kroků odtud ležel nehybně leopard a díval se na něho svýma velkýma zelenýma očima, plnýma pozornosti.

Ó řekl si Mipam, když pochopil, že už nesní, nesežral snad tento leopard mého býka? – Ale ani mu nepřišlo na mysl, že je v nebezpečí, že by mohl býti sám sežrán. A poněvadž to bylo krásné zvíře, poněvadž nikdy neviděl živého leoparda a věděl, že se stává velmi zřídka, aby se člověk k němu přiblížil na tak malou vzdálenost, konečně i proto, že byl dosud unaven, zůstal Mipam ležet

35 FUKS, Ladislav: *Spalovač mrtvol*. Praha: Academia 2007. s. 153.

36 Tamtéž, s. 137.

37 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *Mipam, lama s paterou moudrostí*. Symposion, Praha: 1937. s. 164.

38 Tamtéž, s. 303.

39 Tamtéž, s. 340.

40 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *op. cit.* s. 11.

41 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 75.

a pozoroval šelmu, která si ho také prohlížela.“⁴²

Nejčastěji jsou prvky z románu *Mipam* spjaté s tibetským vyslancem. Přelud se Kopfrkinglovi představuje slovy: „Jsem tulku z kláštera Mindoling. Zemřel nám dalajláma.“⁴³ Klášter Mindoling, který se oficiálně v angličtině přepisuje jako Mindrolling⁴⁴, se objevuje i v románu *Mipam*, a to ve stejné pravopisné podobě: „Za svého mládí ztrávil [*sic!*] několik roků v klášteře **Mindolingu**...“⁴⁵ nebo „... a vstoupí brzy do kláštera Mindolingu, ...“⁴⁶ V této pasáži však můžeme spatřit první Kopfrkinglovu (Fuksovu) aktualizaci, protože podobná slova by tibetský vyslanec pravděpodobně nikdy nevyšlovlil:

„Co se týče kláštera Mindoling, tibetsky *smin grol gling* můžeme podotknout, že převtělenec hledající dalajlámu by byl spíše z kláštera školy Gelug (*dge lugs*). Poté, co je tibetský návštěvník pohoštěn čajem s máslem, oznámí panu Kopfrkinglovi, že již devatenáct let vyhledává dalajlámu. To je poněkud dlouho i na složitou ceremonii vyhledávání.“⁴⁷

Pouze z jednoho hlediska se Kopfrkinglovo vyprávění liší od románu *Mipam*. *Mipam* se v závěru knihy opravdu stal lámou, nikoli však dalajládou. Závěrečná pasáž z románu *Mipam* však přesto zcela jistě inspirovala celou závěrečnou scénu ve *Spalovači mrtvol*. Kopfrkingl dozví, že se stal Buddhou, slovy: „Kyab su čivo, kvabgön rimpoče, mnich se dotkl čelem země, vy jste Buddha!“⁴⁸ Zcela stejná slova jsou užitá v již zmíněné knize David-Neélové: „Kyab su čivo! Rimpoče, vy jste Buddha!“⁴⁹ slovo Kyabgön konkrétně zde: „Kyabgön rimpoče“.⁵⁰ O pravopisu a výkladu tibetských pojmů se podrobněji zmiňujeme v podkapitole Tibet a tibetská kultura.

Je důležité ovšem zmínit, jak píše Jandáček, že tulku „označuje dalajlámu jako (...) velkého muže, kterého si Buddha vyvolil, do něhož se převtělil (...), což je omyl. Dalajláma není převtělením Buddhy ani buddhy, ale bódhisattvy Avalókitéšvary (sa. Avalokitezvara), tibetsky *spyän ras gzigs*.“⁵¹ V poznámkách dále uvádí:

42 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *op. cit.* s. 27.

43 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 150.

44 Oficiální web kláštera Mindrolling [online]. [cit. 24.2..2014]. Dostupné z: <<http://www.mindrolling.org/>>

45 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *op. cit.* s. 42.

46 Tamtéž, s. 115.

47 JANDÁČEK, Petr: Pan Kopfrkingl a žlutá kniha o Tibetu. *Nový Orient* 65. 2010, č. 4, s. 55.

48 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 153.

49 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *op. cit.* s. 353.

50 Tamtéž, s. 69.

51 JANDÁČEK, Petr: *op. cit.*, s. 55.

„Jako Buddha je označován Siddhárta Gautama (? 500–420 př. n. l.), který – jak věří buddhisté a popisuje mahAparinivrANasUtra – výslovně konstatoval, že se již nepřetělí. Oproti tomu buddha je někdo, kdo osvícení dosáhl před Gautamou, nebo jej dosáhne až v budoucnu (a tak – striktně logicky vzato – Buddhou ještě není). Dosažením osvícení končí řetěz přetělování a přetělení jak Buddha, tak Buddha je nonsens.“⁵²

Bez znalosti kontextu knihy o Tibetu bychom mohli tento rozpor taktéž přisuzovat Kopfrkinglově nevzdělanosti. Avšak nabízí se i zcela jiné, podstatnější vysvětlení. Kopfrkinglův přelud nazývá Kopfrkingla (sám sebe) jako Buddhu (s velký B), tudíž stejně, jako nazvali mniši Mipama Buddhou (s velkým B), což je důkaz, že Kopfrkingl (autor) musel román *Mipam* znát. Lze dokonce konstatovat, že Kopfrkingl tuto nepřesnost doslova „opsal“ z originálu. Naskýtá se ovšem otázka, zda byla tato nepřesnost v díle použita záměrně, kupř. aby zdůraznila Kopfrkinglův eklekticismus, či nikoliv.

Tím však podobnost obou závěrečných scén nekončí. V závěru novely je dále použita řeč o zdi zaclánějící pohled: „Zed', která zacláněla váš rozhled, padla.“⁵³, či jiná varianta: „Zed', která ho obklopovala, padla a on prohlédl.“⁵⁴ I tu také zná z románu *Mipam*, a to právě z jejího závěru: „Dangkarský *dubthob* mluvil pravdu: zed', která omezovala jeho rozhled, padla.“⁵⁵

Za poslední důkaz můžeme považovat časté zmínky o utrpení. O utrpení Kopfrkingl hovoří již při první zmínce o knize o Tibetu:

„Mám doma jednu takovou nádhernou knihu ve žlutém plátně, je to **knih** **o Tibetu**, o tibetských klášteřích, o jejich nejvyšším vládci dalajlámovi, o jejich úchvatné víře, čte se v ní jako v bibli. Utrpení je zlo, které máme odstraňovat nebo aspoň zmírňovat, *zkracovat*, ale toto zlo pášou lidé, protože je obklopuje zed', pro kterou nevidí světlo.“⁵⁶

V uvedené pasáži se neobjevuje žádná zmínka (mimo obklopující zdi), že Kopfrkingl hovoří jazykem románu *Mipam*. Ve filmovém zpracování však Kopfrkingl z knihy o Tibetu alespoň formálně cituje (tvrdí, že jde o stranu 38) a obsah sdělení ohledně utrpení je téměř totožný s tím, co Kopfrkingl říká v knižní verzi: „Utrpení je zlo, které máme odstraňovat. Nebo alespoň zmírňovat. Čím dříve se člověk navrátí v prach, tím se dřív osvobodí, promění, osvítí, přetělí.“⁵⁷ V knize o Mipamovi se skutečně na straně 38

52 Tamtéž, s. 56.

53 FUKS, Ladislav. *op. cit.* 152.

54 Tamtéž, s. 92.

55 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *op. cit.* s. 354.

56 FUKS, Ladislav. *op. cit.* 12.

57 *Spalovač mrtvol*, 1968 [film]. Režie Juraj Herz. Scénář Juraj Herz a Ladislav Fuks. Československo.

objevuje pasáž o utrpení, ovšem v jiném smyslu:

„Zlým bytostem jsou jejich činy vnuknuty strachem z utrpení nebo z touhy zvětšiti svou rozkoš, a neuvědomují si, že páchajíce je, vydávají se naopak v nebezpečí, že na sebe uvalí mnohem větší utrpení a že vlévají do své radosti jed nejistoty.“⁵⁸

Naopak velmi podobná pasáž ve stejném smyslu jako byla Kopfrkinglova citace se objevuje na konci románu *Mipam*. Nejvýznamnější je poslední věta z ukázky:

„Podle příkladu Budhy, Žowa Atisy i všech Mudrců, kteří hlásali Nauku o Spáse, k níž nás přivedou správné Názory, hlásali tutéž nauku ve všech krajinách, a to tak daleko, kam nás jen mohou zanést naše nohy. **Chceme zmenšiti utrpení a posléze je zničiti vůbec.**“⁵⁹

Se skutečnou knihou o Tibetu však nesouhlasí jedna skutečnost, a to Kopfrkinglovo vyprávění, podle něhož se z hlavní postavy stal dalajláma (slovo dalajláma Kopfrkingl užívá často). Bylo již řečeno, že *Mipam* se nestal dalajládou, nýbrž významným lámou, a to v ngarongském klášteře a vtělcem Rinčena. Tento nesoulad však není s ohledem k ostatním podobnostem podstatný. Kopfrkingl totiž sám přejmenovával postavy a přisuzoval jim jiné role:

„A tenhle druhý obraz,“ řekl, když se vrátili zpět do jídelny, „je portrét. Dokonalý tisk dokonalého gentlemana. Je to Louis Marin, profesor na College des sciences sociales, pozdější generální zpravodaj rozpočtový a poslanec. V Poincaréově vládě byl ministrem penzí“.

„Ale zde stojí jiné jméno,“ sklonila se Lakmé k paspartě a pak k muži tázavě vzhlédla.

„Ovšem,“ pohládl ji po černých vlasech, „je to nikaragujský prezident Emilían Chamorro z roku 1916. Ale to nic, drahá. Bude to Louis Marin. Jméno na paspartě zakryjeme proužkem papíru.“⁶⁰

Proto i přes tuto nesrovnalost považujeme za Kopfrkinglovou knihou o Tibetu román (nikoli cestopis, jak uvádí Libor Magdoň ve Slovníku české prózy⁶¹) David-Neélové a jejího adoptivního syna Lamy Yongdena *Mipam, lama s paterou moudrostí*. Kopfrkingl však uvádí pouze jméno David-Neélové, což může být chápáno jako maska, neboť pokud by zmínil oba autory, neexistovaly by žádné spekulace ohledně existence knihy o Tibetu.

Román *Mipam* je „knihou, která u nás už po desetiletí získává Tibetu příznivce“.⁶²

58 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *op. cit.*, s. 38.

59 Tamtéž, s. 351–352.

60 FUKS, Ladislav. *op. cit.* 31.

61 MAGDOŇ, Libor: *Slovník české prózy* [online]. Heslo Spalovač mrtvol. 1994. [cit. 24.2.2014]. Dostupné z: <<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1423>>

62 KOLMAŠ, Josef: *Tibet na současném českém knižním trhu*. In: KOLMAŠ, Josef: *Tibet: Dějiny a*

Jen v Československu se dočkal k roku 1967, kdy byl vydán *Spalovač mrtvol*, dvojího vydání (r. 1937, 1947 a dva roky po vydání SP, r. 1969). Román se dočkal takového ohlasu, že svého času utvářel evropským čtenářům pohled na tuto východní zemi: „Tibet je v povědomí většiny našich lidí země klášterů, holohlavých mnichů, černé magie a „sněžného muže“ yetti. Tento obraz, vyvolaný četbou románů, jako je „*Mipam, lama s Paterou moudrostí*“ od A. David-Néelové, je však už dnes pravdivý jen zčásti.“⁶³ Je tudíž zcela přirozené, že Ladislav Fuks, ač pouze náznakem, použil jako zdroj informací o Tibetu a tibetštině pro svou hlavní postavu právě román *Mipam, lama s paterou moudrostí*.

Vliv románu *Mipam* je, přestože ho nechceme nijak přeceňovat, v novele natolik znatelný, že se nabízí otázka, do jaké míry ovlivnil samotnou kompozici, popř. jiné prvky *Spalovače mrtvol*. Pokud bychom připustili, že román měl takový vliv na dílo, dostali bychom se do rozporu s tvrzením Jiřího Tušla, dle kterého se Ladislav Fuks nikdy v žádné literatuře neinspiroval: „Odpovídám tedy znovu na vaši otázku, že o žádném vnějším literárním impulzu, který by ovlivnil Fuksův styl, nevím.“⁶⁴ Na jiném místě však inspiraci připouští:

„Pravda je, že v jednom ze svých intermezz doplňujících Fuksovy paměti uvádím, že se inspiroval prózou Zygmunta Nowakowského *Mys dobré naděje*, když se chystal na převážně autobiografický román *Variace pro temnou strunu*, v němž líčí svět kolem očima nedospělého chlapce. To převzal z románu zmíněného polského autora, což přiznával, ale tím jakákoliv podobnost končí.“⁶⁵

Otázku, do jaké míry měl román *Mipam* vliv na kompozici díla, a zda se jím Ladislav Fuks inspiroval při psaní *Spalovače mrtvol*, nemůžeme tedy objektivně zodpovědět. Nicméně alespoň minimální vliv (kupř. již zmíněný leopard objevující se na začátku příběhu v obou dílech) popřít nelze.

2.3.2 Nacistická expedice do Tibetu

Spojitosť buddhismu s nacistickou ideologií není ve *Spalovači mrtvol* ničím výjimečným a jedinečným. Na tuto skutečnost bylo také již stručně poukázáno.^{66 67} Heinrich Himmler věřil pseudoteoriím, podle kterých dávní Árjové dobyli téměř celý svět,

duchovní kultura. Argo 2004. s. 363.

63 KOLMAŠ, Josef: *Tibetský buddhismus aneb lamaismus*. In: Týž. s. 164.

64 POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. s. 220.

65 Tamtéž, s. 218.

66 BOUČKOVÁ, Dita: *Tematická výstavba próz Ladislava Fukse z 60 let 20. století* [online]. [cit. 5.9.2013]. s. 34–35. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/79902/pedf_m/fuks-zlo_a_bestialita.pdf>

67 GILK, Erik: *Vítěz i poražený*. Brno: Host, 2013, s. 78.

včetně Tibetu.⁶⁸ Proto nechal v nacistickém Německu zřídit instituci SS Ahnenerbe (Odkaz předků), jež se zabývala dokazováním nadřazenosti a vyspělosti starých Germánů nad ostatními národnostmi, dokonce i nad Římany.⁶⁹ Intenzivně se zabýval saským králem Heinrichem I. (Jindřichem I. Ptáčníkem, vítězem nad knížetem Václavem), což dospělo do takových bludů, které velmi nápadně připomínají duševní profil Kopfrkingla, že „si posléze připouštěl domněnku, že snad může být on, Heinrich Himmler, jakýmsi převtělením Heinricha I., jeho reinkarnací.“⁷⁰ Do Tibetu dokonce vyslal v letech 1938–1939 SS expedici vedenou zoologem Ernstem Schäferem.⁷¹ Dodnes však není dostatečně vyjasněné, zda bylo prokázání árijského původu v Tibetu skutečným cílem expedice, či zda šlo o pouhou záminku ze strany kariéristy Schäfera, aby dostal podporu od SS.⁷² Rozbor tohoto historiografického problému však není naším úkolem, neboť není důležité, jaké byly skutečné cíle výpravy, ale hypotetická otázka, zda Ladislav Fuks o této výpravě mohl vědět. Historické prameny zřejmě neměl k dispozici, ovšem mohl znát knihy Ernsta Schäfera, který je vydával v letech 1942–1961.⁷³ V Československu nebyly oficiálně vydané, ale Fuks se svou dobrou znalostí němčiny⁷⁴ mohl tyto knihy, pokud se k nim dostal, číst v originále. Pokud ano, je tudíž možné, že i kvůli této skutečnosti příběh, který se odehrává v období druhé světové války, postavil na buddhistické filosofii tibetského směru. Avšak jedná se pouze o hypotézu, která je neprokazatelná, na druhou stranu jisté analogie mezi nacistickou expedicí a Spalovačem mrtvol nelze popřít.

2.3.3 Víra Ladislava Fukse

Filosofii rovněž mohl formovat autor svým vlastním vyznáním. Ladislav Fuks byl „velkým znalcem filozofie a dějin umění,“⁷⁵ což byly obory, které spolu s psychologíí a pedagogikou vystudoval na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.⁷⁶ Z filozofie dokonce složil rigorózní zkoušku a obhájil práci s názvem *Bergsonova idea tvořivého vývoje a její důsledky pro mravní výchovu*.⁷⁷ Dále jak sám uvádí ve svých pamětech, věřil v Boha, zabýval se metempsychózou⁷⁸ a dalšími podobnými obory: „Sám jsem nikdy nepodceňoval

68 HALE, Christopher: *Himmlerova křížová výprava*. s. 10–11.

69 HAMŠÍK, Dušan: *Druhý muž třetí říše*. Praha: Mladá Fronta 1986. s. 116.

70 HAMŠÍK, Dušan: *Druhý muž třetí říše*. s. 117.

71 *Nacistická výprava na Střechu světa (Secret History: The Nazi Expedition)*, Německo, 2004 [film].

72 HALE, Christopher: *Himmlerova křížová výprava*. s. 338.

73 Tamtéž, s. 378.

74 POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. Praha: nakl. Plus 2013. s. 243.

75 Tamtéž, s. 253.

76 FUKS, Ladislav. TUŠL, Jiří: *Moje zrcadlo a co bylo za zrcadlem*. s. 34.

77 Tamtéž, s. 42.

78 FUKS, Ladislav. TUŠL, Jiří: *Moje zrcadlo a co bylo za zrcadlem*. s. 7.

existenci mimosmyslového vnímání a různých tajemství, o nichž hovořila dřívější parapsychologie, dnešní psychotronika, týkajících se například objektivně ověřených předtuch některých lidí a vědecky doložené telepatie.“⁷⁹ Vkládání vlastního já do literárního díla nikdy nepopíral, v předmluvě ke svým pamětem z roku 1994 píše: „Nejúplněji jsem obsažen jen a jen ve svých knihách.“⁸⁰ O své víře však nikdy nechtěl otevřeně hovořit, protože to považoval za soukromí každého člověka. Přesto však v rozhovoru s Jiřím Tušlem v náznacích poodhalil pohled na Boha a stvoření:

„Stvořitelské dílo Boží se vymyká našemu lidskému chápání. V jeho projevech a uspořádání však Boží jšoucnost poznáváme a cítíme. Filosofie není ochotna platit Boží smrt. Dej přírodě otázky sebedůmyslnější, odhrň nevím kolik závořů z jejich tajemství, nakonec se vždy ocitneš před fakty, jež nutno prostě uznat. Všechno má své zákony, lidé, zvířata, příroda, a ty jsou věčné, nezměnitelné a jsou dány. Bez existence Boží to prostě není možné ani v tak přísně exaktních vědách, jako je anatomie lidského těla, matematika, astronomie a fyzika. A proto tedy víra.“⁸¹

Spisovatelův blízký přítel Radko Tobičik v rozhovoru s Janem Poláčkem odmítl domněnku, že by Fuks vyznával specifické náboženské proudy (přestože byl jejich znalcem), naopak se přiklonil k tomu, že vyznával vlastní interpretaci křesťanství:

„V mnohém ohledu byl jejich znalcem. Velmi citlivě vnímal jakýkoli duchovní rozměr. Jsem si však téměř jist, že ho nepřitahovaly svou tajemností, ale že je bral jako součást filosofického a lidského jšoucna, jako kaménky do mozaiky o svatbě světa. [...] Existenci ezoterních a hermetických učení sice uznával, po jejich smyslu ve výše uvedené mozaice světa však nepídil, naprosto filozoficky zastával názor, že tyto nauky hrají roli v životech lidí majících potřebu poodhalovat tajemství božího úradku a boží existence. On sám při své hluboké víře uznával spíše pouze instituci zázraku jakožto přímého projevu boží vůle. Věřil v prevelikou moc Panny Marie, v sílu anděla strážného a byl dalek toho, aby si sám osvojoval, nebo dokonce uzurpoval nějaké magické metody.“⁸²

Pokud pomineme zmínku o metempsychóze, nenajdeme žádný bližší náznak vedoucí k domněnce, že by Fuks měl bližší zájem o určité východní náboženství (či konkrétně buddhismus), jímž by ovlivnil literární tvorbu. Přesto však z výše uvedených informací můžeme usuzovat, že Fuks měl široké znalosti a záliby v religionistické oblasti, tudíž tematiku buddhismu nemohl zvolit zcela nahodile.

79 Tamtéž, s. 37–38.

80 Tamtéž, s. 34.

81 Tamtéž, s. 353–354.

82 POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. s. 237–238.

3. Buddhistické prvky v novele

3.1 Kopfrkinglova filosofie

Ladislav Fuks ve svých pamětech popsal hlavní postavu jako vzorného manžela, „který miluje ženu a děti, rád zdůrazňuje svoji čistotu, je abstinent, nekouří, nemiluje jen lidi, ale i zvířata, jejich kočka je členem domácnosti a jeho filosofií je, aby nikdo nestrádal.“⁸³ Kopfrkingl však měl dvě tváře. D. Kořínková nazvala filosofický systém ústřední postavy příběhu jako přízpusobivost.⁸⁴ Pojmenování je velmi výstižné z hlediska praktického jednání hlavní postavy.

Jak jsme uvedli v předchozí kapitole, teoretickým základem jeho filosofie je omezená představa buddhismu. S tím souvisí užívání termínů převtělování, éter, utrpení a reálií z Tibetu. Významnost buddhismu podtrhuje scéna ze závěru knihy, kdy Kopfrkingl blouzní v představách, že se stal vyvoleným Dalajlámou.

Můžeme předpokládat, že Kopfrkingl přišel do styku pouze s tibetským buddhismem. Protože však buddhismus není ústředním tématem příběhu a sám Kopfrkingl není filosofem, ale eklektikem, není možné buddhistický směr přesně určit, zároveň to není pro rozbor podstatné.

3.1.1 Duše

Kopfrkingl rozumí pojmu duše ve třech významech. Především jím jednak eufemisticky označuje osoby: „Je to stará dobrá duše.“⁸⁵, jednak ji chápe jako entitu, která po smrti znovu absolvuje koloběh znovuvtělování:

„Když je nebožtík proměněn, jeho popel se nasype támhle do těch plechových válců. Jsou to takové trochu zúžené nádoby, výška je 23 cm a průměr je 16 cm, je to normalizované, i na to je jakýsi zákon. Ale duše se tam nedostane,‘ pan Kopfrkingl se usmál, ‚nevznikla proto, aby byla v plechu, ale v éteru. Zbavena pout utrpení, osvobozena, osvícena, podléhá jiným zákonům než zákonům těchhle plechových válců, putuje do dalšího těla.‘“⁸⁶

Kopfrkingl věří v převtělování duší i u zvířat, což lze nejlépe doložit v jeho proslovu při

83 FUKS Ladislav, TUŠL, Jiří: *Moje zrcadlo a co bylo za zrcadlem*. s. 160

84 KOŘÍNKOVÁ, Drahomíra: *Motivická výstavba Fuksova Spalovače mrtvol*. *Česká literatura*, 1977, s. 531

85 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 91.

86 Tamtéž, s. 43.

kuchání štedrovečerních kaprů:

„Ty si ty jejich duše vezmeš,“ usmál se na Miliho a z knihovny vyňal knihu o Tibetu, „budeš si s nimi hrát, jak to děláš od malička. Ale to pravé kapří duše nejsou, to se jen tak říká, jsou to měchy. Jejich pravé duše se už možná právě v této chvíli převtělily,“ pan Kopfrkingl otevřel knihu, „možná, že v kočky. Jsou to naši mladší bratři, správně bychom je neměli zabíjet a jíst je, je to krutost.“⁸⁷

Jeho pojetí duše je blízké hinduistické náboženské soustavě, buddhismu však nikoli: „Klíčovou filosofickou tezí Buddhovou bylo odmítnutí existence duše.“⁸⁸ Rovněž tak u tibetského buddhismu: „Nezasvěcení se domnívají, že buddhisté věří ve znovuvtělování duše, a i ve stěhování duší. To je omyl. Buddhismus učí, že energie vzniklá duševní a tělesnou činností nějaké bytosti vyvolává nové duševní a fyzické jevy i potom, když onu bytost zničila smrt.“⁸⁹ V Buddhismu se místo duše operuje s pěti pojmy: „Člověk – nebo živá bytost – sestává z tzv. pěti ‚složek‘ (skandha): tělesnost (rúpa), cítění (védaná), vnímání (samdžná), karmických podmětů (samskára) a uvědomování si (vidžňána). Žádná z nich nemůže trvat sama bez druhých a přitom každá je pomíjivá.“⁹⁰ Právě kvůli pomíjivosti Buddha odmítl představy o duši: „Neexistuje žádná trvalá a absolutní entita, která by byla neměnnou substancí za měnícím se světem fenoménů, neexistuje žádná trvalá osoba, jánství či duše (džíva) v podobě konatele nebo subjektu zkušeností.“⁹¹ Hypoteticky bychom mohli uvažovat, že Kopfrkinglovo pojetí duše nijak buddhismus nepopírá, neboť Buddha se k neexistenci duše nikdy přímo nevyslovil.⁹² Tyto úvahy jsou však podle mého názoru liché, neboť není pravděpodobné, že by Kopfrkingl pracoval s takto jemnými výklady Buddhova učení.

Kopfrkingl však pojmu duše používá ještě v jednom významu, a to ve slovním spojení „germánská duše“, které se naučil od přítele Williho. Používá ho ve smyslu dokonalé vlastnosti, často také v protikladu k Židovství: „Nejsem sice Žid, jsem čistá germánská duše.“⁹³ Toto pojetí je už zcela mimo jakékoli náboženské pojetí, neboť duši samotnou (pokud je v určitém náboženském systému vůbec definovaná) nikdo nikde nerozlišuje podle národnostní kvality.

87 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 92.

88 Egon BONDY: *Indická filosofie*, s. 91.

89 Alexandra DAVID-NEELOVÁ: *Mystikové a mágové Tibetu*. s. 19.

90 Egon BONDY: *Buddha*, s. 128.

91 HOLBA, Jiří: *Buddhova nauka o ne-Já (an-átman)*, in: R, Chlup (ed.), *Pojetí dušev náboženských tradicích světa*, Praha: DharmaGaia 2007, s. 298.

92 HOLBA, Jiří: *Buddhova nauka o ne-Já (an-átman)*, in: R, Chlup (ed.), *Pojetí dušev náboženských tradicích světa*, Praha: DharmaGaia 2007, s. 308.

93 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 111.

Lze se domnívat, že zájem Kopfrkingla o Tibet byl motivován samotnou atmosférou Orientu než skutečným zájem o náboženství.

3.1.2 Bůh

Kopfrkingl často užívá slov Pánbůh, zaplat'pánbů: „Pánbůh to však zařídil dobře. Dobře, když řekl člověku, pomni, že prach jsi a v prach se obrátíš. Když ho stvořil z prachu a milosrdně mu dopřává, aby po všech těch strastech a trýzních, které mu život přinesl a ušetřil, po všech těch zklamáních a nedostacích lásky...“⁹⁴ Z této ukázky je patrné, že dotyčný věří nejen v Boha stvořitele, ale dává mu zásadní moc zasahovat do spásy. Buddhismus zcela nepopírá bohy, podle lamaistů je možné se zrodit „v některém ze šesti druhů bytostí“⁹⁵, mezi kterými jsou i bohové. Žádný druh bytostí však nemá věčný život, po určitém čase následuje smrt a koloběh znovuzrození. Buddhismus odmítá pojetí Boha, jak ji známe u monoteistických náboženství: „Buddha učil, že nejen v člověku, ale ani v žádné věci není žádné ‚vlastní já‘, že jsou ‚bez já‘ – anatta (sanskrtky anátma) – a v souvislosti s tím, že není žádné věčné substance vůbec, ani věčná hmota, ani bůh.“⁹⁶ Božsky Kopfrkingl pojmenoval i svou dceru Zinu. Jméno je odvozené z řeckého jména Zeus, což se může překládat ve významu jako Diova či božská.⁹⁷

3.1.3 Utrpení a násilí

Utrpení a jeho symbolika má v knize ústřední význam. Buddhistická filosofie jej chápe negativně, objevuje se již v první buddhistické pravdě – život je utrpení. Také Kopfrkingl převzal odpor vůči násilí z knihy o Tibetu: „Utrpení je zlo, které máme odstraňovat nebo aspoň zmírňovat, zkracovat, ale toto zlo pášou lidé, protože je obklopuje zeď, pro kterou nevidí světlo.“⁹⁸ Utrpení záměrně vyhledává v novinách, ze kterých si nejvíce všímá černé kroniky. Články z této rubriky předčítá celé rodině, přičemž je komentuje povzdechy. Tím je zdůrazněn jeho soucit s trpícími: „V novinách je zas plno neštěstí. Žena spáchala sebevraždu údajně z hladu.“⁹⁹ Symbolicky, a s nádechem ironie, se utrpení v díle objevuje v druhé kapitole při prohlídce panoptika voskových figurín.

Utrpení je dle Kopfrkingla nedůstojné jak pro lidstvo, tak pro zvířata. Přesto svou

94 FUKS, Ladislav: *Spalovač mrtvol*. s. 12

95 Alexandra DAVID-NEELOVÁ: *Mystikové a mágové Tibetu*. s. 19.

96 Egon BONDY: *Indická filosofie* s. 93.

97 KNAPPOVÁ, Miroslava: *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* 4. doplněné vydání. Praha: Academia 2006. s. 474.

98 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 12.

99 Tamtéž, s. 98.

psychopatickou povahou dospívá ohledně nezabíjení k paradoxu. Na jednu stranu by zvířata důstojně spaloval v pecích, svou domácí kočku nazývá Čarokrásnou a na zabíjení vánočního kapra najímá hospodyně Anežku, protože sám by to nedokázal. Odmítá válku, neboť způsobuje nejen utrpení lidem, ale i koním. Nenásilí vůči tvorům, včetně zvířat, je buddhistické učení, neboť všechny bytosti mají stejné právo na život. Toto pojetí by mohla podpořit skutečnost, že mnoho lidí v knize má zvířecí jména – Beran, Zajíc, Lišková. Na druhou stranu však chladnokrevně oběsí svou ženu a syna utluče tyčí, což se přičítá jakékoli morálce. Ve své filosofii odmítá násilí ohledně řešení české otázky. Nesmyslně, bohužel ač v „dobré víře“ zlehčuje likvidaci českého národa slovy: „fyzicky nezhyne, *nejsme vrazi*. Ale poněmčí se. Je to v zájmu našeho národa a šťastné Evropy.“¹⁰⁰

Násilím Kopfrkingl opovrhuje, což je nejen vliv buddhismu, ale i názor doktora Bettelheima: „Jen se, pane Kopfrkingl, nebojte,“ usmál se lékař, „násilí se nikomu nadlouho nevyplácí. S tím se může vystačit jen na krátkou dobu, ale dějiny se jím psát nedají.“¹⁰¹ Kopfrkinglovo přesvědčení je však zlomeno ve chvíli, kdy mu jeho přítel Willi vyčte, že Češi vyvíjí nátlak na Němce: „Ty miluješ násilí? ... Ty miluješ ty, kteří jsou vinni naší bídou? Ty jim držíš palce? Aby nás ještě více zahrabali?“¹⁰² Nátlakem ho donutí přehodnotit svůj postoj k vlasti. Vsugeruje mu, že odpor proti Německu je nesmyslný a především nemorální, protože by došlo k násilí a tím pádem k utrpení, které sám odsuzuje. Kopfrkingl tedy proti svým nepřítelům zvolí nenásilí, protože se zdrží odporu proti okupantům, a naopak proti přátelům, vlastní rodě, zvolí násilí.

Jméno Kopfrkinglova „přítele“ Wilhelm nebylo v tomto kontextu vybráno zcela nahodile, neboť je složeno ze slov vůle a helmice.¹⁰³ Zvláště pokud je zkráceno na Willi, je význam vůle, který se tolik přeceňoval za nacistického Německa (viz např. film Riefenstahlové *Triumf vůle*), zcela evidentní.

Vyvrcholení absurdity spočívá v úvaze, že v popelu jsou si všichni rovni (možná varianta rčení *před Bohem jsou si všichni rovni*), a ubitého syna strčí „do rakve k esesákovi“.¹⁰⁴ Kombinace víry v nadřazenost árijské rasy s buddhistickým učení o nenásilí není přípustná, neboť se navzájem vylučuje. Pouze psychicky nemocný člověk se může pokoušet o spojitost nespojitelného. Nutno však podotknout, že i ve fikčním světě jde o spojitost velmi kuriózní a zřejmě ojedinělou.

Kopfrkinglův žebříček hodnot s lehkou ironií až nechutným sarkasmem dokládá

100 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 152.

101 Tamtéž, s. 50.

102 Tamtéž, s. 93.

103 KNAPPOVÁ, Miroslava: *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* s. 275.

104 FUKS, Ladislav. *op. cit.*, s. 145.

výrok, jenž se odehrál ihned po zavraždění svého syna: „Pane Fenek,“ řekl mu, „vy si lízáte ruku! Musíte se léčit, pane Fenek, takhle dál by to nešlo, přece si nebudete ničit život. Je to Abartigkeit, co děláte, zrůdnost, co takhle psychiatr?“¹⁰⁵ Slovo „zrůdnost“ má důležitý význam. Pro abstinenta a nekuřáka byla zrůdnost závislost na jakékoli droze, což ostatně souhlasí i s buddhistickou etikou. V tomto kontextu však vyřčení téhož slova veškerá morální pravidla neguje.

3.1.4 Kremace a krematorium

Kremace mrtvých má ve filosofii Kopfrkingla ústřední význam. Svou práci spalovače mrtvol natolik zbožňuje, že si nechává z listů zákona o kremaci ze 7. 2. 1921 svázat v knihu. Kremaci nepovažuje pouze za materialistické proměnění těla v prach. Žeh je nejrychlejší způsob oddělení těla a duše, která může vzlétnout do éteru. Samotné krematorium, které je často doplněné přístavkem chrám smrti, v textu působí jako skutečná svatyně: „Je to, pane Dvořák, nejsvětější okno světa. Když jím pohlédnete, uvidíte přímo do kuchyně smrti, do dílny samého pána boha, když se v ní duše odlučuje od těla a vzlétá do éteru.“¹⁰⁶ Kopfrkingl lituje ty, kteří se po smrti nedostanou do žárovišť a místo toho jsou pohřbeni do země, protože se tím zpomalí rozklad těla a tím vzlétnutí do éteru: „...Vezou ji asi na Malvazinky, tam je hřbitov. Chudák, přijde do země.“¹⁰⁷

Kopfrkingl zpopelnění doporučuje i u zvířat, protože se provádí v Tibetu. V Tibetu se provádí mnoho způsobů pohřbívání. Nejchudší obyvatelé své pozůstalé rozsekají na kousky jako potravu pro supy, či je vhodí do řek, kde se stanou potravou ryb. Žeh je určen spíše pro vyšší společenskou třídu, protože je nákladnější (především v oblastech s nedostatkem dřeva). Pro žeh z hlediska buddhismu svědčí i to, že sám Gautama Buddha byl zpopelněn.^{108 109} Důraz na pohřbívání žehem tudíž není původní Kopfrkinglova myšlenka, nýbrž má kořeny v tibetské (buddhistické) kultuře. Kopfrkingl to ostatně přiznává, když doporučuje zpopelnění u zvířat, protože se provádí v Tibetu. Originalita v jeho filosofii však spočívá v tom, že zatímco v Tibetu si žeh mohou dovolit pouze ti nejvyšší, Kopfrkingl by tento způsob dopřál všem tvorům na Zemi.

105 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 146.

106 Tamtéž, s. 43.

107 Tamtéž, s. 126.

108 KOZÁRKOVÁ, Tereza: *Smrt, pohřební ritus a rituály v tibetském buddhismu* [online]. Brno 2010.

Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Přírodovědecká fakulta. [cit. 8.7.2013]. s. 85.

Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/85169/prif_m/ObsahPrace.pdf>

109 SCHUMANN, Hans Wolfgang: *Svět buddhistických obrazů*. Praha: Academia 2008. s. 64–65.

3.1.5 Spása

Kopfrkinglovo pojetí spásy se zcela vymyká buddhistickému modelu. Důležitá je blouznivá scéna, v níž přijde mnich z Tibetu: „,Zed', která zacláněla váš rozhled, padla. Nebe se otevřelo, nad námi jsou nekonečné hvězdy' ukázal na strop... ,spasíte svět. Kyab su čivo, kvabgön rimpoče,' mnich se dotkl čelem země, ,vy jste Buddha!'“¹¹⁰ Kopfrkingl se skutečně považoval za spasitele, avšak podle uvedené ukázky bychom mohli usuzovat, že je jeho pojetí spásy spíše bližší křesťanskému učení. V buddhismu totiž není možné spasit někoho, není ani možné spásu od někoho získat. Naopak podle křesťanského pojetí člověk zhřešil, proto musí přijmout oběť Ježíše Krista, aby mohl být skrze jeho krev spasen a dostalo se mu království nebeského. Není možné si spásu vymoci vlastním úsilím bez přijetí víry v oběť Kristovu. V hínajánském buddhismu je to naopak, nikdo nám spásu nezaručí ani nedaruje, záleží jen na našem vlastním úsilí. Podle mahájanského a vardžajánského buddhismu, jenž v Tibetu převládá, je však možné člověku ke spáse dopomoci. To je rovněž případ Kopfrkingla, jenž si pojetí spásy formoval četbou knihy o Tibetu, *Mipam, lama s paterou moudrostí*. Podstatnou pasáží této knihy je zmínka o Pateré moudrosti, která měla na Kopfrkinglovo pojetí spásy velký vliv:

„Dospěti přemýšlením k správnému chápání přírody, bytostí i tělesných pout, která je navzájem spojují. – Připraviti se, abychom mohli takovéto chápání dokázati, přihlížejíce ke všem závěrům, které připouští. – Podle příkladu Budhy, Žowa Atisy i všech Mudrců, kteří hlásali Nauku o Spáse, k níž nás přivedou správné Názory, hlásati tutěž nauku ve všech krajinách, a to tak daleko, kam nás jen mohou zanést naše nohy. Chceme zmenšiti utrpení a posléze je zničiti vůbec.“¹¹¹

Podle této pasáže musíme zamítnou původní předpoklad, že by bylo pojetí spásy Kopfrkingla zcela křesťanského pojetí. Avšak na rozdíl od *Mudrců*, kteří *Nauku o Spáse* šířili slovy a správnými skutky, Kopfrkingl chápal šíření spásy všemi možnými prostředky, včetně násilí.

Nejvýrazněji a zároveň nejohroživěji se spasitelský komplex u Kopfrkingla projevuje tehdy, když si usmyslí, že zavraždí i svou dceru, přičemž to maskuje snahou o záchranu její duše: „,Ale musím tu ještě něco vykonat,' usmál se ku svým nohám, ,ještě spasit jednu dobrou duši. Ještě jednu duši zavčas vrátit tam, odkud vzešla, zachránit před utrpením, které by ji v tomto příštím šťastném světě čekalo, zítra, v sobotu odpoledne.'“¹¹²

Musíme si však uvědomit, že v této pasáži figuruje již psychicky zcela rozvrácená

110 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 152–153.

111 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *Mipam, lama s paterou moudrostí*. s. 351–352.

112 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 153.

osobnost. Tématika buddhismu je zde spíše využita jako pozadí.

Nejzřetelněji však roli spasitele vidíme v závěrečné scéně, kdy Kopfrkingl blouzní v představě, že se stal spasitelem lidstva. Pokud budeme krematorium interpretovat jako skutečný buddhistický či křesťanský chrám, který slouží ke spáse, pak musíme rozumět existenci vyhlazovacích táborů, jejichž existence je pouze symbolicky naznačena, jako prostředku k vysvobození celého lidstva: „Šťastné lidstvo. Spasil jsem je. Jistě už nikdy nebude na světě pronásledování, nespravedlnost a utrpení, jistě už ne, ani koně Pánové, teď nastává ten nový řád.“¹¹³

Podle Kopfrkingla můžou dospět ke spáse (k nirváně) nejen buddhisté, ale i světci: „,To je možné jen po smrti,‘ usmál se pan Kopfrkingl a lehce mávl rukou, ,jen po smrti v životě věčném. Když se už člověk dál nepřevtělí, ale dojde cíle. Dál se už nepřevtělí, dojde cíle leda nějaký faraón, světec, dalajláma...‘“¹¹⁴ Tento výrok nejlépe dokládá filosofický synkretismus jeho filosofie. Kopfrkingl věřil všemu, co četl. Mimo knihy o Tibetu musel znát i biblické příběhy a věřit v ně, což dokládá následující výrok: „Jen dvěma lidem v dějinách, kteří byli opravdu mrtví, bylo dopřáno, aby v rakvi obživli, a to byla dcera Jairova a Lazar. Ale to byly výjimky, to byl zázrak.“¹¹⁵

Vražda v buddhismu zatěžuje karmu, tudíž se člověk vzdaluje vysvobození, dosažení nirvány. U Kopfrkingla se však vůbec s tímto termínem nesetkáme, dokonce si vůbec nepřipouští, že se dopouští hříchu. Jeho vraždy byly motivovány soucitem k trpícím, konány z lásky k lidstvu. Množství spáchaných ukrutností by mu však absolutně znemožnilo dosáhnout blaženého stavu. Kopfrkingl se však cítil jako spasitel, který šíří *Nauku o Spáse*. Jeho učení, na rozdíl od křesťanství a buddhismu, které vždy kladly důraz na dobrovolnost při přijímání svého učení a především na nenásilí, „spásu“ nenabízelo, ale vnucovalo, a to jedině ve způsobu útrpné smrti.

3.1.6 Oběť a obětavost

Oběť a obětování je v každém mystickém systému jeden z nejdůležitějších prvků. Křesťanství je samo postaveno na oběti, neboť Kristus se obětoval za hříchy světa. Buddhismus naopak s termíny oběti a obětováním prakticky nepočítá, naopak je zavrhl jako násilné metody. Dovoleno je pouze dobrovolné „obětování“, kdy se někteří duchovně žijící lidé vzdají možnosti vlastního dosažení nirvány za účelem dopomoci jiným bytostem

113 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 154.

114 Tamtéž, s. 86–87.

115 Tamtéž, s. 73–74.

k osvícení.¹¹⁶ Kopfrkingl však obětování (a to vůči společnosti, což je vliv jeho přítele Williho) považuje za povinnost, což je největší odchylka od buddhistického učení. Kopfrkinglovo učení o obětování je spjaté jak s náboženskou mystikou, tak s nacistickou ideologií. Spojení není nikterak neobvyklé, neboť každá totalitní ideologie, včetně nacismu, požaduje od jednotlivce oběti vůči společnosti stejně jako požadují mnohá náboženství obětování od jednotlivce vůči Bohu (popř. bohům). Literární vědec Erik Gilk rozdělil Kopfrkinglovi oběti do třech kategorií: „Mrtví v rakvích jsou ‚oběti‘ jeho zvrácené záliby ve spalování (již on sám vnímá jako snahu spasit zesnulé), spolupracovníci se stali obětí jeho kolaborace a rodinní příslušníci faktickými obětmi jeho chladnokrevného vraždění.“¹¹⁷

Kopfrkingl se zpočátku několikrát zmíní o Židech jako o obětavých lidech: „Také občas někde slýchám, vzpomněl si, že Židy pronásleduje Hitler v Německu. Proč? Vždyť jsou to tak laskaví a obětaví lidé.“¹¹⁸ Do té doby však v jeho filosofii nehraje oběť či obětování žádnou zvlášť důležitou roli. Teprve „přítel“ Willi mu ozřejmí, že člověk musí přinášet oběti, a to pod záminkou vznešených cílů: „ ‚Zde‘, mávl po Casinu, zrcadlech, obrazech ‚jsou jen čistí, stoprocentní lidé. Nositelé němectví, povolání k tomu, aby přinesli v zájmu nového řádu oběť... nejsou tu ani Češi, Slované...‘ “¹¹⁹ Tlak začnou vyvíjet i jiní nacisté: „ ‚Herr Kopfrkingl,‘ kývl hodnostář, ‚my musíme v zájmu celku a svého poslání přinášet oběti.‘ “¹²⁰ Kopfrkingl však nejen uvěří v povinnost přinášet oběti (jak to hlásal nacismus), ale začne tomu klást náboženský charakter. Prvně o přinášení obětí mluví na německé kriminálce, poté co oběsil svou ženu. Do protokolu nadiktuje:

„ ‚Udělala to zřejmě ze zoufalství. Měla židovskou krev a nesnesla žít po mém boku. Snad tušila, že se s ní dám rozvést, že se to nesrovnává s mou německou cťou.‘ A sobě v duchu řekl: Litoval jsem tě, drahá, litoval. Byla jsi skleslá, zamlklá, ovšem, jak by ne, ale já jsem tu oběť jako Němec přinést musil. Zachránil jsem tě, drahá, před utrpením, které by tě jinak čekalo. Jak bys byla, nebeská, s tou svou krví v tom novém šťastném, spravedlivém světě trpěla...‘ “¹²¹

Teprve na konci příběhu se dovídáme, jak si přizpůsobil původně nacistický příkaz *přinášet oběti* v náboženské učení. Dále zjišťujeme, s čím vším se byl ochoten smířit, pokud by daná oběť pomohla k lepšímu světu: „Necht' jsou všechny bytosti šťastny. Ve

116 SCHUMANN, Hans Wolfgang: *Svět buddhistických obrazů*. s. 25.

117 GILK, Erik: *Vítěz i poražený, prozaik Ladislav Fuks*. s. 72.

118 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 52.

119 Tamtéž, s. 119.

120 Tamtéž, s. 120.

121 Tamtéž, s. 137–138.

jménu šťastného příštího lidstva není žádná oběť pro mne dost velká. Pan Holý z Nekázanky také ztratil ženu.“¹²² Z výroku dále můžeme doložit egocentrismus, protože všechno neštěstí, kterého však byl sám strůjcem, vztahuje k sobě. Tento výrok zároveň dokládá, že se skutečně cítil v roli spasitele, jak jsme psali výše. V křesťanství i buddhismu je oběť nejen dobrovolná, nýbrž se vztahuje pouze na sebe sama. To znamená, že nemůžeme obětovat někoho jiného, on to musí udělat dobrovolně (jako Ježíš Kristus či mučedníci). Kopfrkingl však svou rodinu obětovat rituálně jako židé, když podřezávají beránka. Zavraždění vlastního syna nejlépe charakterizuje příběh ze Starého zákona, kdy se Abrahám odhodlá splnit boží příkaz a obětovat svého syna Izáka. Bůh Starého zákona je však přes všechny krutosti daleko mírnější, než bůh Kopfrkingla. Abrahám byl pouze zkoušen.

Obětování se, neboli altruismus byl vlastní i Fuksovi. Na otázku, v čem ho víra posiluje, odpověděl: „Učí mě odpouštět, dává mi naději, vede mě k altruismu.“¹²³ Tím bychom mohli vysvětlit, proč je v knize tento pojem natolik důležitý. Avšak Fuks má na mysli obětování jako pomoc člověku, kdežto v Kopfrkinglově filosofii hraje pojem obětování především masku, za kterou se ukrývá pouhé vraždění.

3.1.7 Řád a zákon

Kopfrkingl svůj život řídí podle určitého řádu, na který se lze spolehnout pro jeho celosvětovou platnost, neměnnost. Kupříkladu si pamatuje nazpaměť výšku a průměr normalizované rakve či urny. Termín normalizován několikrát zopakuje, čímž je zdůrazněna posedlost po dokonalosti. Ve filmu je tato touha po řádu dohnána do absurdity, kdy se o Kopfrkinglovi dovídáme, že chodí do masérského salónu, který je ve skutečnosti obyčejným veřejným domem, pouze každý první čtvrtek v měsíci.

S řádem souvisí zákony, na nichž Kopfrkingl velmi lpí. Často zmiňuje zákon o kremaci, který má každý lidský stát. Zákon chápe jako jistotu: „Aspoň zákony mají být proto, aby chránily lidi.“¹²⁴ Tuto myšlenku často opakuje v různých variantách: „Ta žena byla za mrtvou prohlášena, a to rozhodlo. To už je pak něco jako zákon, zákony jsou proto, aby lidem sloužily, a my je tedy musíme ctít.“¹²⁵ Zde je již vysloveno, že zákonům se musíme podřizovat, protože jsou vždy dobré. Toto myšlení je typické pro totalitní režim, konkrétně zde můžeme spatřovat zárodek ochoty pracovat pro vyhlazovací tábory, protože

122 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 153.

123 FUKS, Ladislav. TUŠL, Jiří: *Moje zrcadlo a co bylo za zrcadlem.* s. 318.

124 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 8.

125 Tamtéž, s. 45.

se nezamýšlí nad obsahem. Zrůdnost začíná gradovat ve chvíli, kdy se Koprfrkingl dozví, že jeho syn je míšenec druhého stupně, a to „Podle říšského občanského zákona ze 14. listopadu 1935“¹²⁶. To zpečetilo Milimu osud. Proti zákonu se nelze vzepřít, protože slouží lidem. Proto než svého syna ubije tyčí, přeříká v německém jazyce část říšského zákona.

V buddhismu existuje pojem dharma¹²⁷ (řád či zákon), podle kterého dochází k věčnému vznikání a zanikání. Dharma je všeobecně platná a nezávislá na tom, zda v ní věříme či nikoli. Zpočátku jsou pro Koprfrkingla dharmou tabulky, podle nichž se určuje, kdy rakev vejde do žároviště. Nazývá je řádem smrti:

„,Tabulky se, pane Dvořák, nebojte, je to jakýsi náš časový řád, jakýsi jízdní řád smrti. Vždyť je to vlastně ten nejvznešenější jízdní řád, který na tomto světě je. Jízdní řád, kterému nikdo neujde, ledaže se dá pohrbit do země. Tam je řád trochu jiný, méně dokonalý, zdlouhavější, protože to nezáleží na mechanice, ale na podzemních vodách a živočiších. Tenhle,‘ ukázal na tabulku, ‚by mohl být ozdobou královské komnaty nebo paláce vládce Himálají.‘“¹²⁸

Neodvratitelnost smrti přímo spojuje s buddhismem (konkrétně s tibetským buddhismem), když mluví o paláci v Himálaji, jímž je míněno tradiční sídlo Dalajlámy v Lhase.

Po sblížení s nacismem však spatřuje řád i v něm: „Nic není v životě lidském jisté. Budoucnost je nejistá, a proto se jí lidé často bojí. Jediné, co v životě je jisté, je smrt. Teď však je už jisté i to, že v Evropě bude nastolen nový, šťastný řád. Vůdcova nová, šťastná Evropa a smrt jsou dvě jediné jistoty, které dnes my lidé máme...“¹²⁹ Zde je nejpatrnější vliv nacismu. Dochází k paradoxu, který však není z textu zcela patrný. Koprfrkingl začne za dharmu považovat nacistické pseudoteorie o rasové čistotě.

3.1.8 Smrt

Smrt je pro Koprfrkingla zpočátku jedinou jistotou na pozemském světě. Později, jak jsme již psali, přibyla jistota budoucího nacistického řádu. Přívlastek smrt připojuje ke slovům chrám, krematorium, kuchyně, ruka, jízdní řád. Koprfrkingl nepovažuje samotnou smrt za něco negativního. Mnohem více se bojí utrpení. Smrt je dobrá tehdy, ukončuje-li utrpení:

„s tím musíme počítat, ostatně zvířata též, jenže ta o tom nevědí, ale v tom bytí k smrti smysl života není. Každý rád žije, někteří se smrti bojí, vidí smrt jako zlo, konec a předčasná smrt, i když koncem

126 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 141.

127 Egon BONDY: *Buddha*, s. 97

128 Fuks, Ladislav: *op. cit.*, s. 42

129 Tamtéž, s. 139.

není, je vskutku zlá. Předčasná smrt je velké dobro jen tehdy, když člověka ušetří velkého strádání.“¹³⁰

Buddhismus považuje smrt pouze za součást koloběhu smrti a znovuzrození. Smrt, po které nedochází k znovuzrození, ale naopak k rozplynutí v nirvāně, je nazývána vysvobozením. Toho lze ovšem v buddhismu docílit umrtvováním žádostí. Kopfrkingl má jiný pohled: „Smrt je krásná a cenná, ale musí být zajištěn pohřeb žehem.“¹³¹ Z jeho filosofie se ovšem nedozvíme, kdy po smrti následuje znovuzrození, a kdy naopak dochází ke stavu nirvány. Kopfrkingl užívá termínů osvobození, proměnění, osvícení a převtělení.

V novele je smrt je často ve spojení s frází o zdi, která nás obklopuje, brání v rozhledu... Podle Kopfrkingla teprve po jejím překonání spatříme světlo: „ ‚Zed‘, která ho obklopovala, padla a on prohlédl. Jeho duše, ‚ narovnal noviny, které měl v ruce, a pomalu šel s nimi ke knihovně, ‚ je už v éteru.‘ “¹³² V druhé kapitole jsme již uvedli, že tuto frázi Kopfrkingl zná z knihy *Mipam, lama s paterou moudrostí*. Zed' se však v díle objevuje i v jiném smyslu, kdy Kopfrkingl právě na ni věší různé obrazy. Nejenže Kopfrkingl nevidí přes zed', ještě ji sám zaplňuje nesmyslnou veteší. Dokládá to jednak uzavřenost jeho světa, jednak další paradox v jeho filosofii. Nutno ovšem podotknout, že Kopfrkingl zaplňoval byt všemožnými věcmi stejným způsobem, jako sám Ladislav Fuks. Interiér autorova bytu byl natočen v rámci televizního dokumentu *Inventura Febia: Zvláštní světy Hrabala a Fukse*.¹³³

Kopfrkingl považoval smrt za součást života, nepovažoval ji za něco negativního. O smrti mluvil zcela běžně. Pro buddhismus je to typické, neboť v tomto kulturním kontextu není, na rozdíl od moderní západní civilizace, chápána negativně.

3.1.9 Ráj a peklo

Kopfrkingl nevěří na ráj v křesťanském duchu. Slovo pouze užívá jako synonymum pro buddhistický termín nirvána: „Z toho vidíte, že věčné peklo, jak se o něm učí, je naprostý nesmysl, věčné peklo existovat nemůže, ale naproti tomu může existovat věčné nebe, nirvána, jak říkají Tibeťané. Smrt na zemi je tedy požehnáním. Požehnáním, protože na zemi jsou lidé a utrpení, nikoli andělé a ráj.“¹³⁴ Ráj, neboli nirvána je v buddhistickém pojetí, jak jsme výše zmínili, stav věčného ničeho. Ráj dále užívá jako metaforu pro

130 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 61.

131 Tamtéž, s. 130.

132 Tamtéž, s. 92.

133 *Inventura Febia: Zvláštní světy Hrabala a Fukse*. Česká republika, 2011 [film].

134 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 61.

označení stavu dokonalosti: „támhle nás zlobí záclona. Spravíme to, než rozdáme dárky. Aby náš božský byt byl bez vady a kazu jako ráj.“¹³⁵ Tento případ však mnohem více souvisí s užíváním patetických výrazů než s určitým náboženským významem.

Termín ráj užívá i Willi Rainke, který jím označuje budoucí šťastnou německou Evropu: „ ‚Neboj se,‘ řekl Willi stále ještě vlídně a s úsměvem, ‚Hitler musí mít úspěch, protože bojuje za vznešené cíle. Za záchranu sta milionů lidí z bídy a hladu a za spravedlivý řád, kde se lidé budou cítit jako v ráji. Zmizí křivdy, strach, utrpení...‘ “¹³⁶ Na pozemském světě jím nepřímo označuje německé Casino: „ ‚V Praze, Karl,‘ řekl, ‚se nenajde luxusnější podnik, než je naše německé Casino. Jak jsme je zařídili,‘ rozhlédl se po stěnách jídelny, ‚to je hotový zázrak.‘ “¹³⁷ Kopfrkingl využívá Casino pro potěšení. Svým způsobem, jak již napsal Milan Suchomel, Casino považoval za ráj.¹³⁸

Mimo křesťanského ráje, nevěří také v peklo. Slovo používá ve smyslu označení katastrofy: „Může z toho vzejít pro mnohé lidi peklo.“¹³⁹

3.1.10 Zvířata

Výše jsme již zmínili, že Kopfrkingl si vysoce cenil zvířat, jejich utrpení srovnává s utrpením lidským. Dokonce by jim dopřál kremaci. Zvířata však mají v díle mnohem důležitější význam. Nepřímo se o Kopfrkinglovi charakteru dovídáme i v panoptiku ala madam Tussaud: „je to k nevíře, co nedokáže ani zvíře.“ Přestože je výklad primárně určen pro konkrétní situaci v panoptiku, symbolicky naráží právě na Kopfrkingla.

V úvodní scéně „kráčeli dost těžkým zvířecím dusnem“ po zoologické zahradě. Kopfrkingl přirovnává syna ke zvířeti: „Mili jí zvlášť rád eskyma, je to mlsné zvíře,“¹⁴⁰ nebo „Tak počkej, mlsné zvíře (...)“.¹⁴¹

Pokud pomineme zvířecí jména, nejčastějšími živočichy jsou leopard, pes, kočka, motýl, mouchy, had. Leoparda interpretovala Kořínková takto: „Jeho chování připomíná číhající šelmu (leoparda v kleci – viz motiv, který se opakuje od první kapitoly), která potměšile sleduje každé hnutí své vyhlídnuté oběti.“¹⁴² Leopard má vztah i k buddhismu,

135 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 99.

136 Tamtéž, s. 86.

137 Tamtéž, s. 95.

138 POHORSKÝ, Miloš: Úzkostný sen Ladislava Fukse o panu Kopfrkinglovi. *Impuls*. 1967, roč. 2, č. 10. s. 734.

139 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 50.

140 Tamtéž, s. 11.

141 Tamtéž, s. 142.

142 KOŘÍNKOVÁ, Drahomíra: Motivická výstavba Fuksova Spalovače mrtvol. *Česká literatura*, 1977, číslo 6, s. 536.

kdy Kopfrkingl v knize o Tibetu četl pasáž, „jak se hoch střetl v džungli tváří v tvář s leopardem.“¹⁴³ V druhé kapitole bylo již komparativní metodou dokázáno, že tuto pasáž Kopfrkingl převzal z knihy *Mipam, lama s Paterou moudrostí*. Nezapomeňme proto zdůraznit, že se Kopfrkingl láskou ke zvířatům mohl inspirovat právě u Mipama, jenž považoval utrpení zvířat a lidí za rovnocenné. Naopak láska ke zvířatům (spolu s dalšími ctnostmi jako abstinence) a zároveň brutální chování Kopfrkingla skrytě spojovalo s nacismem, respektive s Adolfem Hitlerem, který také abstinoval a miloval zvířata.

Hada, který se objevuje již na začátku knihy: „Tak se mi zdá, Lakmé, že se tu za těch sedmnáct let nic nezměnilo. Podívej, i támhle ten had v rohu je tu jako tenkrát“¹⁴⁴, můžeme interpretovat buď v duchu křesťanství či židovství jako symbol podlosti (viz had ve Starém Zákoně v knize Genesis), nebo v duchu orientálních náboženství jako symbol věčnosti.

3.1.11 Vyvolení a proměnění

Kopfrkingl se od Williho dozví, že je vyvolený, předurčený, a to kvůli germánské krvi. On sám to však začne zaměňovat, či přímo spojovat, s vyvolením samotného Buddha. Výše jsme již zmínili, že lamaisté věří v převtělování lámů. Dalajláma je podle jejich výkladu inkarnací bódhisattvy Avalókitéšvary. Kopfrkingl však uvěří že je reinkarnací Buddha, protože považuje dalajlámu právě za Buddhovo převtělení. Willi zaměňuje pojmy vyvolený a předurčený, přestože mají odlišný význam. Předurčení je navíc pojem nejvíce spjatý s křesťanským učením o predestinaci, kterou vyznávají především kalvinisté. Podle nich Bůh na počátku věků předurčil, jaký člověk bude spasen, a jaký zatracen. Buddhismus to odmítá, protože přestože jsme podle jeho učení pod tíhou hříchů, máme možnost svůj konec ovlivnit vlastním úsilím.

Kopfrkingl užívá termínů proměnění, osvobození, osvícení a převtělení jako synonym. Všechna znamenají reinkarnaci. A k proměnění slouží krematorium. Proměnu si Kopfrkingl uvědomuje i v situaci, kdy se převlékl za žebráka: „Je to skoro tak zajímavé a podivné, tahle má proměna, proměna, jako převtělování dalajlámy v mé knize o Tibetu, ač to s tím vůbec nesouvisí, tohle je přece jen taková má obyčejná maska, nic víc.“¹⁴⁵ Protože si uvědomuje, že tato proměna s převtělováním dalajlámů nesouvisí, již se k podobné myšlence nevrací.

143 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. .

144 Tamtéž. s. 75.

145 Tamtéž. s. 109.

3.1.12 Modlitba

Modlitby jsou v knize vždy zmiňovány pouze v souvislosti s židovským náboženstvím. Prvně v panoptiku: „Pěstili modlitby, posty, pokání, ale přece jim hrozí časné skonání a to je k lékařovi dohání.“¹⁴⁶ Dále se slovo vyskytuje v tabulce před židovskou radnicí v Maislově ulici:

„Pražská Chevra Kadiša pořádá v den narozenin a smrti našeho učitele Mojžíše dne 7. adaru, tj. 6. března 1939, společnou večeři ‚Chevra suda‘. Tato suda se bude konat po modlitbě mincha v sále Pohřebního bratrstva v 18 hodin ve zdejší radnici.“¹⁴⁷

Buddhističtí mniši své modlitby neustále opakují. Hlavní složkou jsou mantry, tedy stále se opakující slova. Nejznámější tibetská mantra je „óm mani padmé húm“. Kopfrkingl se však v příběhu nikdy nemodlil ani o této duchovní činnosti nehovořil. Absence modlitby můžeme interpretovat tak, pokud nebudeme brát na zřetel Kopfrkinglovu nevzdělanost, že v buddhismu nejsou nijak významné ve vztahu ke spáse a tudíž není potřeba je vykonávat. V Kopfrkinglově chování však existuje symbolická narážka na neustálé opakování. Tak jako buddhisté stále opakují své modlitby, Kopfrkingl neustále čte svou oblíbenou knihu:

„Pak se vrátil do jídelny a rozsvítil stojací lampu, protože v jídelně už bylo šero, a z knihovny vzal zákon o kremaci a listoval jím chvíli, a pak vzal snad už posté knihu o Tibetu tu líbeznou, úchvatnou knihu o Tibetu, o tibetských klášteřích, dalajlámovi a jeho převtělování, a řekl si: ‚Vždyť ji znám už skoro nazpaměť...‘“¹⁴⁸

Tuto interpretaci podporuje i podobný důsledek obou opakujících činností. Buddhisté recitování manter využívají při meditacích, aby se dostali do jiného duchovního stavu. Kopfrkingl se při čtení knihy o Tibetu rovněž dostává do jiného světa, neboť dostává halucinace a vidiny.

146 Tamtéž, s. 109.

147 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 109.

148 Tamtéž, s. 149.

3.2 Tibetština a tibetská kultura

V textu se objevuje tibetština a tibetské reálie, často však zkomoleně pojmenované či s odlišným pravopisem. Zůstává otázkou, zda nesprávný pravopis má poukazovat na Kopfrkinglovu nedostatečnou vzdělanost, nebo zda autor použil nestandardní transliteraci tibetštiny či její lidovou výslovnost. Vyskytuje se zde oslovení „rimpoče“ (spisovně rinpoche) a „kušog“ (spisovně kužab), který ve spojení dohromady znamená „nejuctivější oslovení, jaké v Tibetu existuje“.¹⁴⁹ Dále „lags so“, což se předkládá ve významu přitakání.¹⁵⁰ V novele se objevují i dvě tibetská slova se svérázným pravopisem označující části mnišského oblečení – *tegag* a *šamthav*, které jsou zvýrazněné kurzívou: „Slovo *tegag* je poněkud těžké identifikovat, protože slabika *te*, podle níž by šlo slovo dohledat, může být nepřesným přepisem řady ligatur, která se ve výslovnosti liší aspirací a tónem vokálu respektive retroflexí. Snad jde o *sked rag* tj. žlutý pás k mnišskému rouchu. Slovem *šamthav* je pravděpodobně míněna spodní část mnišského roucha *sham thabs*.“¹⁵¹ Tento pravopis s největší pravděpodobností pochází z již zmíněné knihy *Mipam, lama s paterou moudrostí*, kde jsou taktéž zvýrazněné kurzívou: „Jinoch si rázně oblékl *tegag* ze zlatého sukna, zřásl kolem něho široký, temněčervený *šamthab*, stáhnul jej pásem ze žlutého hedvábí, obul si vysoké boty, zahalil se do žluté togy, jakou nosí poustevníci, a čekal.“¹⁵²

Jediná ucelená věta v tibetštině je „Kyab su čivo, kvabgön rimpoče“.¹⁵³ Dle tibetologa Daniela Berounského by správný přepis do češtiny měl znít: „Kjab su čhio, kjabgön rinpoče“, což v překladu znamená: „Utíkám se k Vám k útočišti, drahocenný pane-ochránče“.¹⁵⁴ Jde o formuli, která je součástí tzv. Tří klenotů. Buddhisté ji odříkávají ve smyslu přijetí buddhistického učení. David-Néelová tuto formuli při cestě Tibetem odříkávala milionkrát, aby ji lidé věřili náboženské zaujetí.¹⁵⁵

V Tibetu se podává do čaje máslo, jak si ostatně žádá Kopfrkinglův přelud, tibetský vyslanec. Ten sám sebe označuje za tulku¹⁵⁶, což označuje převtělení významných osobností či bohů. Pochází z kláštera Mindoling (správně Mindroling), což je skutečný klášter, jenž leží východně od města Lhasa. Nejvýznamnější palác Potála, sídlící ve Lhasě, není zmíněn v knize, na rozdíl od filmu, kde je zobrazen na deskách knihy o Tibetu.

149 ŽAGABPA, Cipön Wangčhug Dedän. *Dějiny Tibetu*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny, 2000. s. 339.

150 Glosář tibetských výrazů – lags so [online]. [cit. 9.6.2013] Dostupné z: <<http://tibet.vostok.cz/node/536>>

151 JANDÁČEK, Petr: *op. cit.*, s. 55.

152 YODGEN, Lama a DAVID-NEEL, Alexandra: *op. cit.* s. 353.

153 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 153.

154 E-mailová korespondence s tibetanistou Mgr. Danielem Berounským, Ph.D. [online], 22. 11. 2013,

<danberounsky@hotmail.com>

155 Alexandra DAVID-NEELOVÁ: *Mystikové a mágové Tibetu*. s. 99.

156 ŽAGABPA, Cipön Wangčhug Dedän. *Dějiny Tibetu*. s. 340.

3.3 Buddhistická symbolika

V díle se prakticky nepracuje s klasickými buddhistickými symboly, což je kupříkladu osm šťastných symbolů, z nichž bych jmenoval lotos, který má jak symbolickou hodnotu v buddhistickém náboženství, tak symboliku krásy. Přestože bychom mohli považovat přítomnost tohoto symbolu v díle za zcela samozřejmou, zvláště pokud si uvědomíme Kopfrkinglův důraz na překrásná a jemná pojmenování, vůbec se v příběhu nevyskytuje. Místo toho Kopfrkingl užívá přirovnání k zcela domácí květině lilii. Nicméně se zde objevují osamocené prvky, které mají s buddhismem určitou spojitost; ta však není založená na pouhé kulturní tradici, ale je do jisté míry buď náhodná, či aktualizovaná autorem – typickým příkladem je užití drogy morfia.

3.3.1 Barvy

V buddhistické kultuře se užívá barevná symbolika, kterou Ladislav Fuks ve *Spalovači mrtvol* nepoužil, protože používá specificky svou vlastní. Kupříkladu žlutá barva je v buddhismu chápána pouze kladně, znázorňuje pokoru, stabilitu, spojení se zemí. Její barva je spojována s Gautamou Buddhou. Ladislav Fuks však používá žlutou barvu zcela odlišně:

„V obecné barevné symbolice má i význam negativních vlastností – závist, žárlivost, zrada, které jsou v Bibli typické pro Kristova zrádce, Jidáše, zobrazovaného ve žluté barvě. Také je barvou pekelníkovy síry, tedy zosobněného zla. Ve většině autorových děl je žlutá vnímána negativně a ve spojitosti se smrtí.“¹⁵⁷

Kopfrkingl stále čte knihu o Tibetu, kterou si nechal svázat ve žluté desky. Zde můžeme žlutou barvu interpretovat jednak ve spojitosti s charakterem jeho čtenáře jako negativní konotaci, jednak jako spojitost s buddhismem.

3.3.2 Svastika

Buddhismus a nacismus především spojuje jejich symbol – svastika, neboli hákový kříž. Tento prastarý symbol, který v historii používaly civilizace v Íránu, staří Řekové,

157 BOUČKOVÁ, Dita: *Barevná symbolika v prózách Ladislava Fukse* [online]. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně. [cit. 10.9.2013]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/79902/pedf_c/Zaverecna_prace_-_Fuks.pdf

semitské národy či dokonce Slované. Existuje ve dvou tvarech – pravotočivá a levotočivá. Za posvátnou považují buddhisté, hinduisté a džinisté pravotočivou svastiku, kdežto levotočivou uctívají příslušníci tibetského náboženství bön.¹⁵⁸ „Sanskrtský výraz svastika je odvozen od kořene *sv-asti*, což znamená pohodlí, blahobyt, štěstí, úspěch nebo rozkvět.“¹⁵⁹ Proto je v indických náboženstvích (hinduismu, džinismu a buddhismu), na rozdíl od západní civilizace, jež si ji spojuje s holocaustem, považován za kladný symbol. Konkrétně ve vardžajánovém buddhismu reprezentuje prvek země a neotřesitelnou stabilitu.¹⁶⁰ Nacisté používali pravotočivou svastiku, a to z prostého důvodu, že jde o árijský symbol. V novele se svastika objevuje pouze v jedné ukázce:

„V sobotu odpoledne toho týdne, kdy nad Varšavou zavlál hákový kříž a říšská branná moc postupovala dále na východ, oblékl si pan Karl Kopfrkingl nové černé vysoké boty a zelený klopený klobouk se šňůrou a pérem, který si koupil teprve nedávno u německého kloboučníka Na Můstku, dal do kapsy saka malé hezké kleštičky a šel ukázat Milimu krematorium, bylo to možné, v sobotu odpoledne se již nespalovalo. Venku bylo krásně.“¹⁶¹

Narážky na hákový kříž však můžeme spatřit v osmé kapitole, kde je Kopfrkingl se synem a s Willim na boxu. „Surové údery jsou zakázány, aspoň u nás. V Hitlerově mládeži, kde se učí box v základní škole, se vyučují jen přímé údery, hák je zakázán...“¹⁶² či „Pak ten z Jednoty zasadil řeznickému učni další ránu a učeň sebou plácl do provazů. ‚To byl hák, der Haken,‘ řekl Willi.“¹⁶³ Přestože pojem hák spadá do sportovního slangu, ve kterém má svůj specifický význam, zde jeho užití, zvláště pokud je řečené nacistou, můžeme chápat dvojznačně.

Symboliku svastiky však v novele můžeme především vidět ve filosofii hlavní postavy. Kopfrkingl je nejprve ovlivněn buddhismem, posléze však tuto filosofii nahrazuje nacistickou rasovou ideologií. Svastika však stále zůstává symbolem jeho světového názoru. Tento symbol, společný dvěma naprosto rozdílným „filosofiím“, může být vysvětlením, proč Fuks do příběhu, který se odehrává za nacistické okupace, zahrnul i buddhismus.

158 BEER, Robert: *Symboly tibetského buddhismu*. Praha: BB/art s.r.o. 2005, s. 115.

159 Tamtéž, s. 114.

160 Tamtéž, s. 115.

161 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 141.

162 Tamtéž, s. 82.

163 Tamtéž, s. 84.

3.3.3 Gong

Gong, konkrétně jeho zvuk – výraz „zazněl gong“¹⁶⁴, se v díle objevuje v souvislosti s boxem, kde se jím zahajuje a končí kolo. Gong je hudební nástroj původem z jihovýchodní Asie. Využívali ho buddhističtí mniši v kláštorech, kde se jím svolávali k disputacím či denním povinnostem.¹⁶⁵ Variantou je magický dřevěný gong, který se užíval jako zbraň držená v horizontální poloze. Gong jako zbraň může mít vzdáleně souvislost s brutálním boxem v díle. Jako zbraň držená v horizontální poloze může připomínat tyč, kterou Kopfrkingl zabil syna. Přestože tu může existovat určitá analogie, nebudeme se tím více zabývat.

3.3.4 Jména

Kopfrkingl nazývá svou ženu Marii orientálním jménem Lakmé, které pochází z jména indické bohyně Lakšmi, která figuruje nejen v hinduistické náboženské soustavě, ale i v buddhistické, a to jako bohyně krásy. Kopfrkingl jméno však zcela jistě nezná kvůli tomu, že by měl přehled v hinduistické kultuře. Jméno zřejmě převzal z názvu stejnojmenné opery francouzského hudebního komponisty romantismu Leó Deliba, kterému napsali libreto Edmond Gondinet a Philippe Gille. Opera, jejíž premiéra proběhla 14. dubna 1883, je dokladem pohledu Západu na hinduistickou kulturu. Užití jména v díle proto může rovněž evokovat dojem, že Kopfrkingl symbolizuje pohled Evropana na hinduisticko-buddhistickou kulturu. Vysvětlení však může být mnohem prostší, neboť Ladislav Fuks byl známým znalcem a milovníkem opery.^{166 167}

3.3.5 Morfium

V díle se často opakuje scéna, ve které pan Fenek marně žádá po Kopfrkinglovi morfium. Buddhistická etika zapovídá jakékoli užívání omamných látek. Kopfrkingl tedy odmítá pomoc Fenkovi v duchu této morálky. Otázkou však zůstává, proč autor zvolil v příběhu právě morfium a nikoli kupříkladu kokain, který byl v českých zemích mezi dvěma světovými válkami mnohem rozšířenější.¹⁶⁸ Autor musel velmi dobře znát kontext doby, což dokládá úryvek, kde Kopfrkingl hrozí policií: „,Pane Fenek,‘ řekl pan

164 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 81, s. 82, s. 83.

165 BEER, Robert: *Symboly tibetského buddhismu.* s. 153.

166 POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse.* s. 232.

167 FUKS, Ladislav. TUŠL, Jiří: *Moje zrcadlo a co bylo za zrcadlem.* s. 48.

168 NOŽINA, Miroslav: *Svět drog v Čechách.* Praha: KLP – Koniasch Latin Press 1997. s. 297.

Kopfrkingl dost příkře a zastavil se, „jestli nepřestanete dotírat, hlásím věc policii. Víte, že se morfinismus trestá. Je to zvrhlost, která se neslučuje se ctí člověka. Ať už neslyším ani slovo, nebo vás dám odvést do blázince.“¹⁶⁹ Kopfrkingl se zřejmě odvolává na opiový zákon z roku 1938, jenž tvrdě trestal neuzívání drog.¹⁷⁰

Morfium je látka vyskytující se v opiu, které je nejvíce pěstováno v oblastech „Zlatého trojúhelníku“ (Thajsko, Barma a Laos), tedy v zemích s převládající buddhistickou kulturou. Dopustili bychom se však dezinterpretace, kdybychom to pokládali za úmyslnou analogii, neboť „Zlatý trojúhelník“ začal produkovat opiáty ve velkém měřítku teprve na konci 60. let dvacátého století.¹⁷¹ Dalším spojením s buddhismem může být to, že některé odrůdy máku se nazývají „buddha“, z nichž některé mají vysoký obsah morfinu.¹⁷² S opiem je dále spjatá i buddhistická legenda, dle které si Buddha kvůli neustálému usínání uřízl oční víčka, z nichž při dopadu na zem vyrostl mák.¹⁷³ Přestože mohou existovat určité souvislosti mezi buddhismem a morfiem, nelze přímo doložit a tudíž předpokládat, že šlo o autorův záměr. Domníváme se, že spíše nikoli.

Morfium byla také droga, kterou dlouhodobě užíval nacistický maršál Luftwaffe Hermann Göring. Mohli bychom proto předpokládat, zda má morfium v díle spojitost i s nacistickou třetí říší, zvláště když se část příběhu odehrává za druhé světové války.

3.3.6 Zrcadla

Zrcadla jsou častým motivem ve Fuksových prózách, do románu *Vévodkyně a kuchařka* o nich napsal traktát.¹⁷⁴ Autor je měl ve zvláštní oblibě, byl jimi fascinován. Zřejmě i proto se jeho vzpomínková kniha jmenuje *Moje zrcadlo*:

„Zrcadlové bludiště na Petříně. Nezapomenutelný zážitek z dětství. Ano, Fuksova záliba v zrcadlech, kterou v sobě tehdy objevil. Se později proměnila – řečeno s malou nadsázkou – v jistou posedlost. Bylo to o něm ostatně známo. Kdykoliv se to alespoň trochu hodilo, zaváděl ve společnosti na zrcadla řeč a lišáckým úsměvem pak dával k lepšímu svůj už vzpomenující oblíbený citát z Borgese: ‚Zrcadla a pohlavní spojení jsou nestoudnosti, protože rozmnožují počet lidí.‘“¹⁷⁵

169 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 133.

170 NOŽINA, Miroslav: *Svět drog v Čechách*. s. 74.

171 Tamtéž, s. 77.

172 MATYÁŠOVÁ, Elena: *Variabilita genových zdrojů máku* [online]. Praha 2010. Disertační práce. Česká zemědělská univerzita v Praze. [cit. 12.8.2013]. s. 24. Dostupné z: <http://www.agrobiologie.cz/pds/dp/matyasova.pdf>

173 ELAND, Sue. 2008: *Papaver somniferum* [online]. [cit. 22.10.2013]. Dostupné z: http://www.plantlives.com/docs/P/Papaver_somniferum.pdf

174 POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. s. 220.

175 FUKS, Ladislav. TUŠL, Jiří: *Moje zrcadlo*. s. 129.

Otázkou zůstává, zda ve Spalovači mrtvol nemají zrcadla i buddhistickou symboliku. „Zrcadlo je dokonalým symbolem prázdnoty a ryzího vědomí. Je čisté, lesklé a zářící, bez zkreslení se v něm odrážejí všechny jevy, a přesto zůstává nedotčeno obrazy, které se v něm zrcadlí. Odhaluje prázdnotu jako podstatu všech jevů.“¹⁷⁶

Prvně se zrcadlo objevuje v díle jako součást Kopfrkinglovy líbezné koupelny. Zřejmě nejdůležitější význam má v situaci, kdy se spalovač mrtvol dívá do zrcadla převlečen za žebráka:

„To bylo v únoru, Lakmé a děti právě tehdy nebyly doma, a teď byl šestý březen, pan Kopfrkingl stál v zamčené koupelně, měl už na sobě plesnivé kalhoty a košili, maskoval se a pak pohlédl do zrcadla a málem by se byl sám zhrozil. To zde v koupelně už nestál on, pan Roman Kopfrkingl, manžel své nebeské a otec svých dvou čarokrásných, to zde stál už úplně jiný člověk, to zde stál skutečný žebrák, eine menschliche Ruine ‚Žebravý dědek, kterého jsem v životě neviděl a neznal,‘ řekl si pan Kopfrkingl, ‚jak se člověk může dokonale přeměnit, proměnit a čím?‘“¹⁷⁷

Zde se dostává zrcadlo ještě do souvislosti s Kopfrkinglovou proměnou. Mohli bychom to interpretovat tak, že zrcadlo konečně zobrazilo jeho duši, bez příkras. Zrcadlo jako buddhistický symbol však neukazuje nic víc, než skutečnost. Kopfrkinglova duše skutečně vypadala jako obraz v zrcadle – špinavý žebrák.

176 BEER, Robert: *Symboly tibetského buddhismu*. s. 207.

177 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 103.

4. Rozdíly mezi knižní a filmovou verzí

Ve filmovém zpracování jsou určité odchylky od knižní předlohy. Právě proto, že filmová verze není pouze otročským převedením knižní verze do filmové, můžeme lépe pochopit, co je podstatou příběhu a co je pouze jeho nepodstatným doplněním. Nebudeme zde rozebírat celou Kopfrkinglovu filosofii tak, jako v předcházejících kapitolách, protože není zcela odlišná. Pouze budu poukazovat na rozdíly mezi těmito dvěma verzemi.

Když Kopfrkingl vede svého syna do krematoria na „popravu“, zastavuje se s ním v cukrárně, kde se ptá, zda chce věneček nebo rakvičku. Milli odpoví: „Snad obojí“¹⁷⁸, a Kopfrkingl reaguje slovy: „Kup si jenom věneček, nevečeřel bys.“¹⁷⁹ Je to možné interpretovat tak, že Milli skutečně dostal pouze věneček a nikoli rakev, protože o tu se musel dělit již s někým jiným? V knize Kopfrkingl synovi říká, aby si koupil věneček. Z hlediska jeho filosofie bychom mohli namítnout, že buddhisté mrtvým věnce nedávají. Tato scéna je však motivovaná prostým černým humorem.

Na rozdíl od knižní předlohy není ve filmovém zpracování scéna, kdy se Kopfrkingl převléká do plesnivého obleku jako žebrák, což mělo symbolizovat jeho duševní proměnu. Podobný posun či proměnu však lze pochytit ze scény (čas 1:4:20)¹⁸⁰, kdy Kopfrkingl sedí v německém Casinu se „svými přáteli“. Během hovoru vezme do ruky sklenici vody, napije se, avšak z jeho mimiky lze vyčíst, že se nutně spletl, proto sklenici vody pokládá nazpět a mění za sklenici vína, ze které se napije s chutí. Je to zřejmý posun od abstinenta k hédonismu.

Není bez zajímavosti, že tibetský mnich ve filmovém zpracování má velmi prazvláštní oděv. Svým vzhledem zepředu má připomínat róbu buddhistického mnicha. Zezadu však můžeme spatřit kapuci, kterou buddhistická róba nemá. Oděv s kapucí připomíná spíše oděv křesťanského mnicha.

Zatímco v knižním vydání je kniha o Tibetu blíže nespécifikovaná (pouze víme, že autorkou je David-Néelová), ve filmovém zpracování lze ve dvou scénách přečíst titulek na obalu knihy – Duše Tibetu. Katalog Národní knihovny ČR ani Městské knihovny v Praze však žádnou knihu s tímto názvem nezná. Také David Néelová žádnou knihu, jež by se v originále či v českém překladu jmenovala Duše Tibetu, nenapsala. Stejného názoru je Petr Jandáček: „Autorovi tohoto článku není známá česká kniha s názvem Duše Tibetu a

178 *Spalovač mrtvol*, 1968 [film]. Režie Juraj Herz. Scénář Juraj Herz a Ladislav Fuks. Československo.

179 Tamtéž.

180 Tamtéž.

fotografie Potaly připomíná fotografii z obálky katalogu výstavy *Neznámý Tibet*.¹⁸¹ Přikláním se tudíž k názoru, že název knihy ve filmu je vymyšlený, ostatně Kopfrkingl si nechal knihu svázat do desek, na které si mohl dát jakýkoli název. Tento názor podporuje již zmíněný fakt, že takto přejmenoval i obraz nikaraguajského prezidenta na francouzského ministra penzí. Zajímavé ovšem je, že Kopfrkingl z knihy cituje ze strany 36 pasáž o utrpení, což jsme ostatně v druhé kapitole již rozebírali.

4.1 Morbidita

Kopfrkingl ve filmové verzi zabije syna se slovy: „V popelu není rozdíl, co kdybych tě Milli, dal k němu“,¹⁸² což je (pokud odmyslíme složku, která působí na diváka) pouze konstatování jeho filosofie. K paradoxu však dochází v závěrečné scéně, která je zcela odlišná od knižní verze, kdy se Kopfrkingl snaží „spasit“ i svou dceru. Nejprve otevře rakev muže a s pohledem na dceru řekne: „To by snad nebylo vhodné.“¹⁸³ Poté otevře jinou rakev a prohlásí: „To je učitelka klavíru, to snad bude vhodnější.“¹⁸⁴ Jednak je zde narážka na dceřinu zálibu v hraní na tomto nástroji, jednak zcela popřel svou filosofii, že v „popelu není rozdíl“, když pro dceru vybírá „správnou“ rakev. Nutno ovšem podotknout, že tato filmová scéna nemá motivaci ještě více rozkolísat filosofii Kopfrkingla, nýbrž pobavit diváky. Ve filmovém zpracování je totiž mnohem více posílená komická složka, což potvrdil sám Juraj Herz. V rozhovoru¹⁸⁵ prohlásil, že film natočili proto, aby se lidé smáli.

Naprosto morbidní humor můžeme spatřit na konci filmu, kdy Kopfrkingl odchází s nacistickými agenty v obavách, že ještě nestihl spasit svou dceru: „Ale mám tam ještě dceru ubohou, nešťastnou, je to čtvrtěnní židovka. Ještě jsem si jí nezachránil, nespasil.“¹⁸⁶ Je však uklidněn slovy: „O tu se nebojte. My se o ní postaráme. My si se o ní postaráme sami. Čeká vás práce, pane Kopfrkingl, hodně práce, pro národ, pro lidstvo.“¹⁸⁷ Práci nemůže být na mysli nic jiného, nežli vytváření vyhlazovacích táborů (konkrétně komor), ve kterých mělo být dle agenta postaráno i o Kopfrkinglovu dceru. Jde o velice morbidní černý humor, neboť jako židovské děvče ji nemohlo čekat nic jiného, nežli smrt.

181 JANDÁČEK, Petr: Pan Kopfrkingl a žlutá kniha o Tibetu, s. 54.

182 *Spalovač mrtvol*, 1968 [film].

183 Tamtéž.

184 Tamtéž.

185 *Spalovač mrtvol*, 1968 [film]. Režie Juraj Herz. Scénář Juraj Herz a Ladislav Fuks. Československo. Bonusové rozhovoy.

186 *Spalovač mrtvol*, 1968 [film].

187 Tamtéž.

Ve filmovém zpracování Kopfrkingl po štědrovečerní večeři prohlásí: „Alespoň ty kapři z toho něco mají.“¹⁸⁸, čímž je míněno ze spásy. Jemným humorem je zde naznačeno, že Kopfrkingl má mnohem větší radost z toho, že „osvobodil“ duše kaprů, než ze samotné večeře.

Kopfrkingl poté, co oběsí svou ženu, nalije mléko své milované kočce, kterou zároveň pohladí, a posléze zaváže tkaničky své „houpající se“ paní. Vše samozřejmě koná z lásky k rodině, což mnohem více stupňuje černý humor. V novele je scéna, při níž oběsí svou ženu, napsaná ve zkratce, bez patetického krmení kočky.

Narážky ve formě černého humoru jsou ve filmu často spojené s cukrovím. Například scéna na začátku filmu, kde si paní v černém, kterou hraje Marie Rosůlková, neúspěšně pokouší objednat rakvičku.

4.2 Sexualita

V rozporu s buddhistickou etikou navštěvuje Kopfrkingl (ve filmovém zpracování) masérský salón, což je pouze eufemistické pojmenování veřejného domu. Není pravda, jak píšou Bráblík¹⁸⁹, že v novele je Kopfrkingl sexuálně asketicky, či Kořínková¹⁹⁰, že se Kopfrkingl nechával vyšetřovat ohledně pohlavních chorob bez příčiny. Nechodí sice do masérského salónu, avšak chodí k prostitutkám k Malvazu, což byla pražská hospoda na Starém Městě v ulici Karlova.¹⁹¹ V novele to není přímo řečené, ale naznačené: „Podle smíchu, trhání ramen a zmalovaných úst ji měl za horší prostitutku. Pak si vzpomněl, že mu připomíná Maličkou od Malvazu.“¹⁹² či v řeči Williho „Prosím tě, nějaké ty tvé Maličké od Malvazu, nějaké ty tvé Liškové, Strunné, Čárské, či jak je jmenuješ... s tím musíš přestat.“¹⁹³ Po vraždě své manželky má spoustu milenek z německého Casina:

„A pak chodil do Casina, záračným vchodem se třemi schody, obloženým bílým mramorem, měl plavovlasé milenky, zvláště Marlén, která se původně jmenovala Marie a byla jak anděl nebo prvotřídní herečka, měl jich asi deset nebo dvacet a chodil za nimi i jinam než do Casina, ale k Malvazu ne, tam nechodil už dávno, některé z nich přicházely na oplátku za ním do bytu, měl jich

188 Tamtéž.

189 BRÁBLÍK, F: *Pravděpodobné zdroje Spalovače mrtvol*, s. 133.

190 KOŘÍNKOVÁ, Drahomíra: *Motivická výstavba Fuksova Spalovače mrtvol. Česká literatura*, 1977, s. 533.

191 FRIEDMANN, Pierre Pe'er: *Praha pana Kopfrkingla. Hospoda U Malvaze* [online]. [cit. 29.1.2015].

Dostupné z: <http://www.makropulos.net/kopfrkingl/?page_id=491>

192 FUKS, Ladislav. *op. cit.* s. 79.

193 Tamtéž, s. 108.

tolik, že si je málem pletl, ale zato nepil a nekouřil, byl abstinent, litoval ty, kteří krásky neměli, “¹⁹⁴

Z hlediska buddhistické etiky šlo o „hřích“. Kopfrkingl to však nechápal jako něco špatného. Nemohl být hříšný, vždyť přece nepil alkohol a nekouřil. Humornou složku ve filmu posiluje i výrok Kopfrkingla, když zjistí, že v německém Casinu jsou jen blondýnky: „Samé blondýnky, žádná černovláska. No co, musím si zvykat.“¹⁹⁵

Filmové zpracování se od knižní verze také liší působivou scénou, ve které je Kopfrkingl požádán o spolupráci s vedením projektu „plynová žárovnice pro budoucnost“. Kopfrkingl se zde v zamyšlení, při němž na chvíli ztratí kontakt s realitou, rozpovídá o svém morbidní láskyplné snaze pomoci spasit celý svět skrz kremace v pecích, která mají symbolizovat vyhlazovací tábory. Z horečného výkladu se dozvídáme, že by lidem, především židům, skrz jejich smrt dopřál osvobození, převtělení. Mezi osvobozením a převtělením je však rozdíl. Převtělení znamená pouze nový život, což znamená nové utrpení. Pouze osvobození, neboli ukončení koloběhu znovuzrození je z pohledu buddhismu blaženým cílem. Toto zdánlivé protiřečení však může mít i jiné vysvětlení. Kopfrkingl věřil v novou, šťastnou Evropu, tudíž nešťastní židé, které by osvobodil (eufemistický výraz pro zavraždění), by se zřejmě zrodili v árijských tělech. V této hrůzné scéně byly na pozadí použity obrazy Hieronyma Bosche, které však měly svůj specifický význam: „Když se režisér Juraj Herz rozhodl zfilmovat novelu Ladislava Fukse *Spalovač mrtvol*, napsali spolu do scénáře, že pomůže-li nám přirovnání z oboru výtvarného umění, pak chtějí udělat svět pohledem Hieronyma Bosche, s celou jeho hrůznou komičností.“¹⁹⁶

194 Tamtéž, s. 148.

195 *Spalovač mrtvol*, 1968 [film].

196 BYSTROV, Vladimír: *Spalovač mrtvol*. *Svobodné slovo*. 1968, 11. 10.

5. Závěr

V díle má každý buddhistický symbol či filosofický pojem určitou souvislost s jinou filosofií či ideologií, a to především s nacismem. Ladislav Fuks velmi rafinovaně použil pro tyto spojitosti dvě naprosto rozdílné úrovně – formální a obsahovou. Kopfrkingl je na formální rovině (ovšem z psychopatického pohledu) stále u stejné filosofie, avšak obsahově vyznává naprosto jinou (viz příloha). Konkrétní spojitost mezi buddhismem a nacismem tvoří z hlediska symboliky svastika. Dále buddhisty užívaná kremace (včetně samotného Buddha) vůči existenci nacistických vyhlazovacích táborů. Věčný zákon odplaty, dharma, souvisí s nacistickým řádem. V protikladu dále stojí buddhistická (či obecně křesťanská) dobrovolná obětavost a nacistická povinnost přinášet oběti. V neposlední řadě první ze čtyř vznešených pravd – „život je utrpení“ souvisí s nacistickou válečnou realitou. U pojmu duše je potíž v tom, že ji buddhismus jako entitu odmítá. Pokud bychom se však zaměřili pouze na její vlastnosti, tak ji s buddhismem spojuje princip převtělování a to jak u lidí, tak u zvířat. Naopak je zcela nepopiratelné, že ji Kopfrkingl přiřadil negativní konotaci spojující s nacismem, když začne používat termín germánská duše v protikladu k židovství. Mohli bychom připočíst i méně doložené analogie. Kopfrkinglův zájem o Tibet a jeho kulturu může souviset s nacistickým zájmem o tuto geografickou oblast, včetně nacistické SS expedice. Neméně zajímavá analogie existuje v oblasti drog. Morfium užíval jak pan Fenek v díle, tak nacistický maršál letectva Hermann Göring. Souvislost s buddhismem je ta, že morfium se vyrábí z opia, které je spjato s buddhistickými legendami.

Nejdůležitějším poznatkem práce je prokázání, že nejvýznamnějším zdrojem buddhismu pro dílo *Spalovač mrtvol* je román David-Neélové a jejího adoptivního syna Yongdena *Mipam, lama s paterou moudrostí*, ze něhož Fuks čerpal fráze, poznatky o Tibetu a parafrázoval kupř. příběh o leopardovi. Tento objev rovněž dokazuje, že „žlutá kniha o Tibetu“ měla skutečně svou reálnou předlohu.

Kopfrkingl ve filmové adaptaci nemá jinou filosofii ani jiné chování. Není proto pravda, že je spalovač v roli Hrušínského na rozdíl knižní verze sexuálně aktivní, neboť z náznaků v textu lze vyvodit pravý opak. Pokud pomineme určité rozdílnosti mezi knižní a filmovou verzí, kupříkladu jiné zakončení, můžeme o filmovém zpracování říct, že se liší především v mnohem větším využívání černého humoru a absurdní komiky.

Buddhismus samozřejmě není jedinou filosofií, kterou Kopfrkingl částečně vyznává. Jeho pojetí je především ovlivněné křesťanskou vírou v Boha a duši. Na rozdíl od

křesťanství však podmiňuje spásu smrtí, konkrétně spálením v žárovištích, což v kontextu s existencí vyhlazovacích táborů, které měl z pokynu nacistů sám řídit, působí zcela zvráceně. Nejrafinovanější spojitost buddhismu a nacismu spočívá v bezmezné oddanosti věčnému řádu. Zpočátku tím je víra v neodvratitelnost smrti, končí však přijutím celosvětového nacistického názoru (řádu). Snadná zmanipulovatelnost u Koprfrkingla hrála jistou roli v příklonu k nacismu, hlavní důvod však spatřuji v rovině víry. Buddhistické učení vyměnil za nacismus (nový řád), protože uvěřil, že skrz koncentrační tábory dojde ke spáse všech lidí, a tím bude vymýceno utrpení, kterého se tolik obával. V literární kompozici spojení buddhismu a nacismu umožnilo vygradovat příběh, upozornit na absurditu v myšlení a na skutečnost, že dobro – buddhismus, je vždy pohlceno zlem – nacismem. Buddhismus zde proto není silou, ale nevinnou obětí, jež je znásilňována v úrovni duchovní.

Koprfrkinglova filosofie je synkretismem buddhismu, křesťanství a nacistické ideologie, přičemž jejich spojení nemělo autorovu motivaci dehonestovat náboženství. Buddhismus je v knize chápán jako podstatný prvek, který je nedílnou součástí hlavní postavy, není však v žádném případě ústředním tématem. Jeho symbolika nemusí být vždy průhledná, avšak dílu mohou porozumět i čtenáři neznalí orientálních náboženství. Přestože buddhismus má v příběhu funkci základní filosofie hlavní postavy, je posunut do pozadí. Zároveň však není pouhou výplní, protože bez buddhismu by neexistoval profil Koprfrkingla, absurdní komika a s tím související černý humor, který má v příběhu, především v jeho filmovém zpracování, nezastupitelné místo.

6. Literatura

Prameny:

- BIČÍKOVÁ, Magdaléna: Vášně pro pana Kopfrkingla. *Právo*. 1990, 3. 10.
- BYSTROV, Vladimír: Spalovač mrtvol. *Svobodné slovo*. 1968, 11. 10.
- DAVID-NEELOVÁ, Alexandra: *Mipam, lama s Paterou Moudrostí*. Praha: Nakladatelství Symposion 1937.
- FUKS, Ladislav: *Spalovač mrtvol*. Praha: Academia 2007. ISBN 978-80-200-1516-7.
- FUKS, Ladislav. Jiří, TUŠL: *Moje zrcadlo a co bylo za zrcadlem*. Druhé, upravené vydání. Praha: Mladá Fronta 2007. ISBN 978-80-204-1688-9.
- *Inventura Febia: Zvláštní světy Hrabala a Fukse*. Česká republika, 2011 [film].
- MUCHA, Jiří: *Studené slunce*. Vydání čtvrté. Praha: Eminent 2003. ISBN 80-7281-147-9.
- *Spalovač mrtvol*, 1968 [film]. Režie Juraj Herz. Scénář Juraj Herz a Ladislav Fuks. Československo.
- ŠKVORECKÝ, Josef: *Zbabělci*. Třetí vydání. Praha: Československý spisovatel 1966.
- VLADIMÍR, Holan: *Noc s Hamletem*. Praha: Dokořán 2004. ISBN 80-86569-19-5.

Sekundární literatura:

- BEER, Robert: *Symboly tibetského buddhismu*. Praha: BB/art s.r.o. 2005, přeložila Petra Andělová, ISBN 80-7341-674-3.
- BONDY, Egon: *Buddha*. Praha: DharmaGaia 2006, ISBN 80-86685-62-4.
- BONDY, Egon: *Poznámky k dějinám filozofie sv. 1 (Indická filozofie)*. Praha: VOKNO 1991, ISBN 80-85239-07-8.
- BOUČKOVÁ, Dita: *Barevná symbolika v prózách Ladislava Fukse* [online]. Brno, 2008. Bakalářská práce. Masarykova univerzita v Brně. Pedagogická fakulta. [cit. 10.9.2013]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/79902/pedf_c/Zaverecna_prace_-_Fuks.pdf>
- BOUČKOVÁ, Dita: *Tematická výstavba próz Ladislava Fukse z 60. let 20. století*. Diplomová práce. Masarykova univerzita v Brně. Pedagogická fakulta.

- [cit. 5.9.2013]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/79902/pedf_m/fuks-zlo_a_bestialita.pdf>
- BRÁBLÍK, F.: *Pravděpodobné zdroje Spalovače mrtvol*, Filmový sborník historický, sv. 4, 1993.
 - DAVID-NEEL, Alexandra: *Mystikové a mágové Tibetu*. Praha: ELFA 1998, ISBN 80-900197-5-7.
 - GILK, Erik: *Vítěz i poražený, prozaik Ladislav Fuks*. Brno: Host 2013. ISBN 978-80-7491-056-2.
 - HALE, Christopher: *Himmlerova křížová výprava*. Praha: Columbus 2005. ISBN 80-7249-197-0.
 - HAMŠÍK, Dušan: *Druhý muž třetí říše*. Praha: Mladá Fronta 1986. Bez ISBN.
 - CHLUP, Radek (vyd.): *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia 2007. ISBN 978-80-86685-82-3.
 - JANDÁČEK, Petr: Pan Kopfrkingl a žlutá kniha o Tibetu. *Nový Orient* 65. 2010, č. 4, s. 54–56.
 - KNAPPOVÁ, Miroslava. *Jak se bude vaše dítě jmenovat?* 4. upravené a doplněné vydání. Praha: Academia 2006. ISBN 80-200-1349-0.
 - KOLMAŠ, Josef: Tibet: *Dějiny a duchovní kultura*. Praha: Argo 2004. ISBN 80-7203-627-0
 - KOŘÍNKOVÁ, Drahomíra: Motivická výstavba Fuksova Spalovače mrtvol. *Česká literatura*, 1977, číslo 6, 531-538.
 - KOVALČÍN, Aleš: *Tvář a maska*. Jinočany: nakladatelství H&H Vyšehradská 2006. ISBN 80-7319-062-1.
 - KOZÁRKOVÁ, Tereza: *Smrt, pohřební ritus a rituály v tibetském buddhismu* [online]. Brno, 2010. Diplomová práce, Masarykova univerzita v Brně. Přírodovědecká fakulta.
[cit. 8.7.2013]. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/85169/prif_m/ObsahPrace.pdf>
 - MAGDOŇ, Libor: *Slovník české prózy* [online]. Heslo Spalovač mrtvol. 1994.
[cit. 24.2.2014]. Dostupné z:
<<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1423>>
 - MATYÁŠOVÁ, Elena: *Variabilita genových zdrojů máku* [online]. Praha 2010. Disertační práce. Česká zemědělská univerzita v Praze.
[cit. 12.8.2013]. Dostupné z: <<http://www.agrobiologie.cz/pds/dp/matyasova.pdf>>

- MILTNER, Vladimír: *Malá encyklopedie buddhismu*. Praha: Práce, s.r.o. 1997, ISBN 80-208-0394-7.
- *Nacistická výprava na Střechu světa (Secret History: The Nazi Expedition)*, Německo, 2004 [film].
- NOŽINA, Miroslav: *Svět drog v Čechách*. Praha: nakladatelství KLP – Koniasch Latin Press 1997. ISBN 80-85917-36-X
- POHORSKÝ, Miloš: Úzkostný sen Ladislava Fukse o panu Kopfrkinglovi. *Impuls*. 1967, roč. 2, č. 10.
- POLÁČEK, Jan: *Příběh spalovače mrtvol. Dvojportrét Ladislava Fukse*. Praha: nakladatelství Plus 2013, ISBN 978-80-259-0221-9
- PONKRÁC, Miloslav: Pojetí duše v Tibetu. *Sféra*, 2009, číslo 09. Vydavatel Diochi spol. s. r. o.
- ROZEHNALOVÁ, Jana. Západ a Tibet V.: Tibetský buddhismus v českém prostředí před rokem 1989. *Tibetské listy* [online]. Praha: Lungta, 2004, roč. 9, č. 26. [cit. 20. 12. 2013]. Dostupné z: <<http://www.tibinfo.cz/clanek.php?id=490>>
- RULF, Jiří: *Literáti*. Praha–Litomyšl: nakladatelství Ladislav Horáček – Paseka 2002, ISBN 80-7185-450-6.
- SCHUMANN, Hans Wolfgang: *Svět buddhistických obrazů*. Praha: Academia 2008. ISBN 978-80-200-1674-4
- SUCHOMEL, Milan: *Co zbylo z recenzenta*. Brno: nakladatelství Vetus Via 1995, ISBN 978-80-902024-2-X.
- VOŇKOVÁ, Pavla: Počátky šíření buddhismu na našem území [online]. Pardubice, 2010. Bakalářská práce, Univerzita Pardubice. Filozofická fakulta. [cit. 10.7.2013]. Dostupné z: <http://dspace.upce.cz/bitstream/10195/39495/1/VoňkováP_Počátkyšíření_MF_2011.pdf>
- ŽAGABPA, Cipön Wangčhug Dedän. *Dějiny Tibetu*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny 2000. ISBN 80-7106-410-6

Respondent:

- E-mailová korespondence s tibetanistou Mgr. Danielem Berounským, Ph.D. [online], 22. 11. 2013, <danberounsky@hotmail.com>

Webové stránky:

- *Cesta vede do Tibetu* [online]. Česko-Slovenská filmová databáze. [cit. 24. 11. 2013]. Dostupné z: <<http://www.csfd.cz/film/229473-cesta-vede-do-tibetu/>>
- *Databáze Národní knihovny ČR* [online]. [cit. 8.3.2014]. Výsledky dotazu: David-Neel, Alexandra. Dostupné z: <http://aleph.nkp.cz/F/H2B4HLBFTX2A7E6UMTE4TPCSXQLTAD88ANDYN88INI8M444TMQ-59651?func=short-sort&set_number=013745&sort_option=01---A03---A>
- DOJIVA, Radomil: Stručné dějiny dobývání Tibetu [online]. Glosář tibetských pojmů: lags so, tögag, šamthab, tulku. [cit. 9.6.2013]. Dostupné z: <<http://tibet.vostok.cz/node/536>>
- ELAND, Sue. 2008: *Papaver somniferum* [online]. [cit. 22.10.2013]. Dostupné z: <http://www.plantlives.com/docs/P/Papaver_somniferum.pdf>
- FRIEDMANN, Pierre Pe'er: *Praha pana Kopfrkingla. Hospoda U Malvaze* [online]. [cit. 29.1.2015]. Dostupné z: <http://www.makropulos.net/kopfrkingl/?page_id=491>
- FRIEDMANN, Pierre Pe'er: *Praha pana Kopfrkingla. Krematorium Strašnice* [online]. [cit. 29.1.2015]. Dostupné z: <http://www.makropulos.net/kopfrkingl/?page_id=309>
- Karma Dendrub Dorže: *Buddhismus* [online]. [cit. 18.11.2013]. Dostupné z: <<http://www.buddhismus.cz/skoly-tibetskeho-buddhismu.html>>
- *Filmová databáze IMDb* [online]. Informace o filmu Spalovač mrtvol. [cit. 27.10.2013]. Dostupné z: <<http://www.imdb.com/title/tt0063633/>>
- *Filmová databáze IMDb* [online]. Informace o filmu Spalovač mrtvol. [cit. 27.10.2013]. Dostupné z: <<http://www.imdb.com/event/ev0000155/1972>>

Přílohy

1. Tabulka vztahů a souvislostí mezi buddhismem a nacismem ve Spalovači mrtvol

Buddhismus	Nacismus
Hákový kříž (symbol buddhismu)	Hákový kříž (symbol nacismu)
Kremace těl (včetně Buddha)	Vyhlazovací tábory
Vystříhání se utrpení (utrpení je zlo)	Kopfrkinglova filosofie vyhlazení nešťastných židů
Dharma, věčný řád	Nacistický řád
Smrt	Smrt
Tibet (buddhistická země)	Tibet (SS expedice)
Opium (buddhistické legendy)	Morfium (možná podobnost s říšským maršálem Hermannem Göringem)
Obětování svého života pro jiné (dobrovolnost)	Obětování se státu, společnosti (povinnost)
Osvícení, vyvolení (duchovní)	Čistá (vyvolená) germánská rasa (krev)
Láska ke zvířatům a abstinence (buddhistická etika), láska k hudbě	Abstinence, láska ke zvířatům a k hudbě, (podobnost s Adolfem Hitlerem či Heinrichem Himmlerem)
Odmítnutí Boha (buddhismus ho ke spáse nepotřebuje)	Odmítnutí Boha (nacismus jej nepotřebuje)
Kniha o Tibetu – zdroj Kopfrkinglovy filosofie	Mein Kampf – zdroj ideologie nacismu
Gong (zvon sloužící ke svolávání mnichů)	Gong (u brutálního boxu)
Hvězdy (odkazy na knihu David-Néelové <i>Mipam, lama s paterou moudrostí</i>)	Hvězdy (Davidova hvězda jako symbol utrpení)
Slib mlčenlivosti (k tibetskému vyslanci ohledně svého vyvolení)	Slib mlčenlivosti (k nacistům ohledně vyhlazovacích táborů)